

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยนำเสนอโดยแบ่งออกเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ เรียงตามลำดับดังต่อไปนี้

- 2.1 ข้อมูลโดยสังเขปของจังหวัดเลย
  - 2.1.1 ประวัติความเป็นมาของจังหวัดเลย
  - 2.1.2 ที่ตั้งของจังหวัดเลย
  - 2.1.3 ขนาดพื้นที่และจำนวนประชากร
  - 2.1.4 ลักษณะภูมิประเทศ, ภูมิอากาศ และการประกอบอาชีพ
- 2.2 แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท
  - 2.2.1 ความหมายของการพัฒนาชนบท
  - 2.2.2 วัตถุประสงค์ของการพัฒนาชนบท
  - 2.2.3 หลักการพัฒนาชนบท
  - 2.2.4 ปรัชญาการพัฒนาชุมชน
  - 2.2.5 การพัฒนาชนบทในประเทศไทย
  - 2.2.6 การพัฒนาชนบทแนวใหม่
  - 2.2.7 องค์ประกอบเกี่ยวกับคุณลักษณะด้านผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนที่เอื้อต่อการพัฒนาชนบท
- 2.3 โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.)
  - 2.3.1 แนวคิดเบื้องหลังของโครงการ กศ.พช.
  - 2.3.2 แนวคิดของโครงการ
  - 2.3.3 วัตถุประสงค์ของโครงการ
  - 2.3.4 การดำเนินงานตามโครงการ
  - 2.3.5 ผลการดำเนินงานตามโครงการ
  - 2.3.6 การประเมินระดับการพัฒนาของหมู่บ้านที่ตั้งของโรงเรียนกลุ่มตัวอย่างโครงการ กศ.พช. ด้วยเกณฑ์ กชช.2 ค ผนวก จปฐ.
  - 2.3.7 ปัญหาและอุปสรรคของโครงการ
  - 2.3.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ข้อมูลโดยสังเขปของจังหวัดเลย

ในตอนนี้จะได้นำเสนอข้อมูลโดยสังเขปของจังหวัดเลย ซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลเกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมา ที่ตั้ง ขนาดพื้นที่ และจำนวนประชากร ลักษณะ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และการประกอบอาชีพของประชาชน เพื่อให้ผู้ที่มีโอกาส ศึกษางานวิจัยฉบับนี้ ได้เข้าใจถึงสภาพที่แท้จริงของจังหวัดเลย และสามารถ ใช้ข้อมูลจากงานวิจัยได้เหมาะสมยิ่งขึ้น ซึ่งจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

2.1.1 ประวัติความเป็นมา

จังหวัดเลยตั้งอยู่ตอนบนสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็น จังหวัดหนึ่งในหลายจังหวัดของภูมิภาคนี้ ที่เคยเป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ในอดีต จากการขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณริมแม่น้ำโขง อำเภอเชียงคาน ของ Donn T. Bayard ระหว่างปี พ.ศ.2512-2517 ได้พบเครื่องมือหินโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ทำจากหินกรวดแม่น้ำ มีลักษณะคล้ายกับเครื่องมือหินโบราณของกลุ่มวัฒนธรรม โฮabinเนียน (Hoatbinnien culture) ซึ่งพบที่เมืองฮัวบิ่นประเทศเวียดนาม นักโบราณคดีเชื่อว่าสิ่งที่ค้นพบมีอายุราว 9,000 ปีมาแล้ว (สุพจน์ อ่างถึงในพิชิต, 2534) ในลักษณะเดียวกัน (คนุพล, 2533) ได้ศึกษาเกี่ยวกับโบราณคดีของ จังหวัดเลย ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีหลายอย่าง เช่น เครื่องมือหิน เครื่องปั้นดินเผา และร่องรอยของบริเวณที่ตั้งชุมชนโบราณ นอกจากนั้นยังพบศิลปกรรม ภาพเขียนสีผนังถ้ำอีกกว่าสิบแห่ง เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าบริเวณนี้เคยเป็นที่อยู่อาศัย ของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ รวม 2,000 ถึง 10,000 ปีมาแล้ว และสืบต่อมา จนถึงยุคประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดีหลายอย่าง เช่น จารึกใบเสมที่ วัดพันธสีมา (วัดป่าช้า) อำเภอวังสะพุง พบว่าอักษรที่ใช้จารึกในใบเสมาดังกล่าว เป็นอักษรปัลลวะ ซึ่งรับการถ่ายทอดมาจากประเทศอินเดีย และนิยมใช้แพร่หลาย ในสมัยทวารวดีของไทย ราวปี พ.ศ.1100 ถึง พ.ศ.1600 นอกจากนั้นยังพบหลักฐาน จารึกต่าง ๆ เท่าที่รวบรวมไว้ได้จนถึงปี พ.ศ.2533 จำนวน 14 แห่ง ในลักษณะ ของใบเสมาคือตามวัดต่าง ๆ รวม 7 แห่ง และจารึกฐานพระพุทธรูปอีกจำนวน 7 แห่ง จากหลักฐานดังกล่าวทำให้เชื่อได้ว่า จังหวัดเลยเคยเป็นแหล่งอารยธรรม โบราณ มีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้วในอดีต โดยเฉพาะทางด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งมีระยะเวลาติดต่อกันกว่า 1,000 ปี หลักฐานส่วนใหญ่ที่พบกระจายอยู่ตามบริเวณ ที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำเลย แม่น้ำหมัน แม่น้ำเหือง ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนหนาแน่น และเป็นเขตเพาะปลูกที่อุดมสมบูรณ์ของจังหวัดเลยในปัจจุบัน

ความเป็นมาของจังหวัดเลย ไม่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ชัดว่า เป็นมาอย่างไร แต่ถ้าสันนิษฐานและพิจารณาจากลักษณะและสภาพทางภูมิศาสตร์แล้ว จะเห็นว่าภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน ในอดีตเป็นป่าทึบเต็มไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด เป็นถิ่นทุรกันดาร มีไข้มาลาเรียชุกชุม การคมนาคมติดต่อกับภายนอก อาศัยเรือหรือแพตามลำน้ำโขง และติดต่อกับเมืองต่าง ๆ ริมแม่น้ำโขง เช่น หลวงพระบาง เวียงจันทน์ หลวงคาย และนครพนม ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำโขงในยุคนั้น บรรพบุรุษของชาวจังหวัดเลยสันนิษฐานว่าสืบเชื้อสายมาจากชาวไทยล้านช้าง (หลวงพระบาง) เพราะขนบธรรมเนียมประเพณีในการดำเนินชีวิต ตลอดจนสำเนียงภาษาพูดเหมือนกับชาวหลวงพระบาง จากหลักฐานและเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมา มีเมืองเก่าแก่หลายเมืองในท้องที่จังหวัดเลย เช่น เมืองเชียงคาน เมืองด่านซ้าย เมืองภู และบางแห่งได้กลายเป็นเมืองร้างไปภายหลัง เช่น เมืองบุญนคร ตั้งอยู่บริเวณตำบลปากคม อำเภอเชียงคาน เมืองตูม ตั้งอยู่บริเวณตำบลอาฮี อำเภอท่าลี่ เมืองหงส์ (นครหงส์) ตั้งอยู่บริเวณตำบลปากชม อำเภอปากชม เมืองต่าง ๆ เหล่านี้เคยรุ่งเรืองในอดีตไม่ปรากฏหลักฐานชี้ชัดว่าร้างเพราะเหตุใด

หลักฐานการก่อตั้งเมืองเลย เริ่มปรากฏชัดเจนในปี พ.ศ. 2396 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าบริเวณแขวงนี้มีพลเมืองเพิ่มมากขึ้น สมควรให้จัดตั้งเป็นเมืองได้ จึงทรงมีรับสั่งให้พระยาทำยนน้ำออกไปสำรวจเขตแขวงระหว่างเมืองหล่มสัก และเมืองด่านซ้าย ได้พิจารณาภูมิประเทศอันเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านเซไล (หมู่บ้านแอ่) ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเลย มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นเหมาะสมที่จะตั้งเป็นเมือง จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูล และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองเลยขึ้นในบริเวณดังกล่าว เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2396 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวคำแสนเป็นหลวงศรีสงครามปกครองเมืองเลย และให้ขึ้นต่อเมืองหล่มสัก เพราะทรงเห็นว่ายังเป็นเมืองขนาดเล็กอยู่

ต่อมาในปี พ.ศ. 2440 ในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงปฏิรูปการปกครอง ได้ตราข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมืองขึ้น เมื่อ ร.ศ. 116 ทรงเปลี่ยนระบบการปกครองแบบเดิมมาเป็นเทศาภิบาล โดยแบ่งการบริหารราชการออกเป็นมณฑล เมือง อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ตามลำดับ ให้เมืองเลยไปขึ้นอยู่กับมณฑลอุดรธานี ประกอบด้วย 3 อำเภอ คือ (1) อำเภอภูบ่อง (อำเภอเมืองในปัจจุบัน) (2) อำเภอท่าลี่ (3) อำเภอนากอก (เสียให้แก่ฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. 2443 ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของสาธารณรัฐประชาธิปไตย

ประชาชนลาว) ส่วนอำเภอวังสะพุงไปขึ้นกับเมืองหล่มสัก ด้านซ้าย และเชียงคาน เป็นเมืองต่างหากขึ้นตรงต่อเมืองพิษณุโลก ต่อมาได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเขต การปกครองอีกครั้งหนึ่ง ตั้งแต่วันที่ 4 มกราคม พ.ศ.2450 กระทรวงมหาดไทย ได้ประกาศยกฐานะเมืองเลยเป็นจังหวัดเลย ให้โอนอำเภอวังสะพุงมาจากเมือง หล่มสัก และอำเภอด่านซ้าย ทาเล่ เชียงคาน มาจากจังหวัดพิษณุโลก ให้อำเภอ กุดป่องเป็นอำเภอเมืองเลยในปัจจุบัน รวมเป็น 5 อำเภอ ต่อมาประชากรได้ เพิ่มขึ้น จึงขยายเขตการปกครองและยกฐานะตำบลต่าง ๆ ขึ้นเป็นอำเภอเพิ่มขึ้นอีก ปัจจุบัน (พ.ศ.2534) จังหวัดเลยแบ่งการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ ประกอบด้วย

1. อำเภอเมืองเลย	7. อำเภอภูกระดึง
2. อำเภอวังสะพุง	8. อำเภอภูเรือ
3. อำเภอเชียงคาน	9. อำเภอนาแห้ว
4. อำเภอท่าลี่	10. อำเภอนาด้วง
5. อำเภอด่านซ้าย	11. กิ่งอำเภอภูหลวง
6. อำเภอปากชม	12. กิ่งอำเภอผาขาว

และแยกย่อยออกเป็น 85 ตำบล 748 หมู่บ้าน 1 เทศบาล กับอีก 29 สุขาภิบาล (พิชิต, 2534)

2.1.2 ที่ตั้งของจังหวัดเลย

จังหวัดเลยตั้งอยู่ตอนบนสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จึงกล่าวได้ว่าเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ของประเทศ มีที่ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูดที่ 17° 27' องศาเหนือ และลองติจูดที่ 101° 44' องศาตะวันออก พื้นที่ส่วนใหญ่เต็มไปด้วยภูเขาสลับซับซ้อน มีแม่น้ำสายสั้น ๆ ที่ราบแคบ ๆ ระหว่างภูเขาสองผากฝั่งแม่น้ำเลย เป็นที่ตั้งของอำเภอเมืองเลย ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครอง การคมนาคม และการค้าขาย ความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 200-600 เมตร ลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ มีความสัมพันธ์กับภูมิอากาศเขตร้อน พื้นที่บริเวณนี้มีโอกาสได้รับแสงตรงจากดวงอาทิตย์ปีละ 2 ครั้ง ในขณะที่โลกเอียงขั้วโลกเหนือเข้าหาดวงอาทิตย์ แสงอาทิตย์จะตั้งฉากกับผิวโลกครั้งแรกในวันที่ 11 พฤษภาคม และกลับมาตั้งฉากครั้งที่ 2 ในวันที่ 4 สิงหาคม ของทุกปี (ประเสริฐ, อ้างถึงใน พิชิต, 2534) ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีผลทำให้อุณหภูมิระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนสิงหาคม ของทุกปีสูง และมีอากาศร้อนจัดกว่าเดือนอื่น ๆ สำหรับในช่วงเดือนกรกฎาคมและ

สิงหาคม ซึ่งตรงกับฤดูฝน ความร้อนจะลดลงบ้างในปีที่ฝนตกต้องตามฤดูกาล ทำให้พืชพันธุ์ตามธรรมชาติเขียวชะอุ่มเกือบตลอดทั้งปี สภาพป่าโดยทั่วไปเป็นป่าดิบชื้น มีไข้มาลาเลียชุกชุม ซึ่งมีผลต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ปัจจุบันสภาพป่าดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป โดยฝีมือของมนุษย์ การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อการค้า และเพื่อใช้พื้นที่ทำการเกษตร แต่มีบางพื้นที่ยังเหลือสภาพป่าสมบูรณ์ และมีปัญหาเกี่ยวกับไข้มาเลเลียอยู่

ที่ตั้งสัมพันธ์กับจังหวัดใกล้เคียง จังหวัดเลย มีที่ตั้งอยู่ระหว่างภาคเหนือตอนล่างและเป็นส่วนหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน โดยมีเขตติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีแม่น้ำเหือง และแม่น้ำโขง ด้านอำเภอท่าลี่ และอำเภอเชียงคาน เป็นแนวพรมแดนธรรมชาติกั้นอาณาเขตระหว่างประเทศไทย กับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตย-ประชาชนลาว

ทิศใต้ ติดต่อกับกิ่งอำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น กิ่งอำเภอ น้ำหนาว และอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอสังขุม จังหวัดหนองคาย อำเภอ น้ำโสม อำเภอากลาง อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดอุดรธานี และอำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอชาติตระการ อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ผลจากการมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทำให้มีชนบทธรรมชาติแบบประเพณีบางอย่างคล้ายคลึงกัน และได้รับผลกระทบเป็นครั้งคราวจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

2.1.3 ขนาดพื้นที่และจำนวนประชากร

จังหวัดเลยนับเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่อันดับที่ 5 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คิดเป็นร้อยละ 6.77 ของพื้นที่ทั้งภาค หรือ 11,424.612 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,140,362.5 ไร่ มีประชากร 554,234 คน ความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่โดยเฉลี่ย 48.51 คนต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร เล็กกว่าจังหวัดนครราชสีมา อุบลราชธานี อุดรธานี และชัยภูมิ (สำนักงานจังหวัดเลย อ้างถึงใน พิชิต, 2534)

ลักษณะและรูปร่างของจังหวัดเลย เมื่อพิจารณาจากแผนที่มีลักษณะคล้ายสามเหลี่ยมด้านเท่า ค่อนข้างกระทัดรัดและมีความเป็นเอกภาพสูง (compact shape) (สุทิน, อ้างถึงใน พิชิต 2534) หากไม่มีปัญหาเกี่ยวกับลักษณะภูเขาและความซับซ้อนของภูมิประเทศแล้ว น่าจะเป็นจังหวัดที่สะดวกในการปกครอง และบริหารงาน ตลอดจนการพัฒนาด้านต่าง ๆ ได้ดี ความซับซ้อนเกี่ยวกับภูมิประเทศอาจแก้ไขได้ด้วยความพยายามพัฒนาเส้นทางการคมนาคมให้สะดวก จัดระบบสื่อสารให้รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ตลอดจนกำหนดวิธีการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างมากมายให้เกิดประโยชน์สูงสุด ก็จะช่วยให้การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาด้านอื่น ๆ ง่ายขึ้น

2.1.4 ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และการประกอบอาชีพ

ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดเลยโดยทั่วไป พื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อน มีพื้นราบแคบ ๆ ตามหุบเขาและริมแม่น้ำ ลักษณะของพื้นที่โดยภาพรวมมีความลาดเอียงตามแนวเหนือใต้ เป็นแอ่งและมีที่ราบตอนกลางทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเป็นเทือกเขายาวตามแนวเหนือใต้ เทือกเขาด้านทิศตะวันออกที่สำคัญ ได้แก่ เทือกเขาภูคร่าว ภูซางใหญ่ ภูใหญ่ ภูผาขาว ภูผายา ภูผาเหิน ภูหมากแวง และภูทองแดง ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสาย แม่น้ำสวय และแม่น้ำพะเนียง ส่วนทางด้านทิศตะวันตกมีเทือกเขาเป็นแนวยาวสลับซับซ้อนเป็นบริเวณกว้าง ครอบคลุมพื้นที่รวม 3 อำเภอ คือ อำเภอภูเรือ อำเภอด่านซ้าย และอำเภอนาแห้ว เทือกเขาที่สำคัญ ได้แก่ เทือกเขาเพชรบูรณ์ ภูกระดึง ภูหอ ภูหลวง ภูเรือ และภูสวรรค์ ซึ่งเป็นต้นน้ำสำคัญหลายสาย เช่น น้ำเลย น้ำหมาน น้ำสาน และน้ำหมัน แม่น้ำส่วนใหญ่เป็นแม่น้ำสายสั้น ๆ ไหลมารวมกันตรงที่ราบตอนกลางลงสู่แม่น้ำเลย แล้วไหลไปตกแม่น้ำโขงทางทิศเหนือ ซึ่งติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทำให้บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำตอนกลางเป็นเขตอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก เป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของจังหวัด และเป็นเขตที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นกว่าเขตอื่น ๆ ส่วนเขตตะวันตกซึ่งเป็นบริเวณที่ตั้งของสามอำเภอคือ อำเภอภูเรือ อำเภอด่านซ้าย และอำเภอนาแห้ว เป็นเขตที่มีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน สูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 1,100-1,500 เมตร ด้วยเหตุที่เป็นที่สูง และได้รับอิทธิพลจากร่องความกดอากาศสูงจากประเทศจีนพัดผ่าน ทำให้อากาศหนาวจัดในฤดูหนาวในช่วงเดือนตุลาคม พฤศจิกายน ธันวาคม มกราคม และเดือนกุมภาพันธ์ ของทุกปี บางปีอุณหภูมิลดลงถึง 0.1 องศาเซลเซียส เช่น ในวันที่ 13 มกราคม

2498 และวันที่ 2 มกราคม 2517 (พิชิต, 2534) ส่วนเดือนอื่น ๆ ในเขตนี้มีอากาศค่อนข้างอบอุ่นตลอดทั้งปี โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นภูเขาสูง จะพบว่าไม้ประเภทสนภูเขาขึ้นกระจายอยู่ทั่วไป ภูมิอากาศจึงคล้ายกับบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งได้แก่ บริเวณจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน อาชีพของประชาชนส่วนใหญ่ในบริเวณนี้ อาศัยปลูกพืชไร่ตามไหล่เขา และที่ราบหุบเขา เช่น ข้าวไร่ ข้าวโพด และถั่วต่าง ๆ ในลักษณะการเกษตรเพื่อยังชีพ และเป็น การเกษตรโดยอาศัยน้ำฝน

ส่วนที่ราบตอนกลางและทางตะวันออก บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเลยส่วนใหญ่ ใช้เป็นที่ทำนา ส่วนที่สูงใช้ปลูกพืชไร่ และพืชสวน เช่น ข้าวโพด ฝ้าย และถั่วต่าง ๆ ไม้หวาน มะขามหวาน มะม่วง และยางพารา ซึ่งปัจจุบันประชาชนหันมาปลูกพืชยืนต้นมากขึ้น เนื่องจากได้รับความนิยมจากตลาด มะขามหวานเป็นพืชที่ทำรายได้ให้กับเกษตรกรมากชนิดหนึ่ง และมีผลผลิตค่อนข้างดี ประชาชนทั่วไปนิยมปลูกเพราะเป็นพืชที่ปลูกง่าย ทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ คุณภาพของผลผลิตดี เป็นที่ต้องการของตลาด ระหว่างวันที่ 1-7 กุมภาพันธ์ ทางราชการจะจัดงานเทศกาลกาชาดดอกฝ้ายบาน มะขามหวานเมืองเลย เป็นประจำทุกปี เช่นเดียวกับงานเทศกาลไหมของจังหวัดขอนแก่น เทศกาลแห่เรือไฟจังหวัดนครพนม และงานเทศกาลเผาเทียนเล่นไฟ ในวันเพ็ญเดือนสิบสองจังหวัดสุโขทัย

จากสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศที่ต่างกันค่อนข้างมากของจังหวัดเลยในเขตที่สูงและที่ราบต่ำลุ่มน้ำเลยตอนกลาง ประกอบกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างสิ้นเปลือง เช่น การตัดไม้ทำลายป่า เพื่อประโยชน์ทางการค้า และเพื่อใช้พื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่ซึ่งมีความลาดชันจากสภาพที่เป็นภูเขาและที่สูงอยู่แล้ว จึงก่อให้เกิดการชะล้างและทำลายหน้าดินอย่างรวดเร็ว ทำให้สูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดินและก่อให้เกิดการตื้นเขินของแม่น้ำลำคลอง ไม่สามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ได้ตลอดปี ประชาชนขาดแหล่งน้ำบริโภค หันไปใช้น้ำบาดาลซึ่งต้องลงทุนสูงขึ้น การขาดแคลนแหล่งน้ำมีผลกระทบต่อสัตว์เลี้ยง และการเพาะปลูกของประชาชน นอกจากนั้นยังมีผลทำให้ขาดแคลนอาหารตามธรรมชาติประเภทปลา รวมถึงสัตว์น้ำ และพืชผักต่าง ๆ สภาพเช่นนี้นับวันจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น การสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน โดยการรณรงค์ให้หยุดการทำลายธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา และช่วยกันเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมให้คืนสู่สภาพที่สมบูรณ์ ด้วยวิธีการที่ถูกต้องคือแนวทางหนึ่งที่จะลดปัญหาความรุนแรงจากภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นจากธรรมชาติ หากไม่เช่นนั้นแล้ว ความรุนแรงและภัยพิบัติที่เกิดจากการทำลายธรรมชาติก็จะทวีความรุนแรงขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2.2 แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท

ในตอนนี้ จะได้นำเสนอรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวคิดและหลักการของการพัฒนาชนบท ประกอบด้วยความหมายของการพัฒนาชนบท วัตถุประสงค์ หลักการพัฒนาชนบท ปรัชญาการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชนบทในประเทศ การพัฒนาชนบทในปัจจุบัน การพัฒนาชนบทแนวใหม่ องค์ประกอบด้านคุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาของผู้บริหารโรงเรียน ดังต่อไปนี้คือ

2.2.1 ความหมายของการพัฒนาชนบท

ธนาคารโลกซึ่งเป็นองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท พอสรุปได้ว่าการพัฒนาชนบทเป็นยุทธศาสตร์ (strategy) ที่กำหนดขึ้น เพื่อผลในการปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคม ของประชาชนในชนบท (World Bank อ้างถึงใน บุญเหลือ, 2531)

นอกจากนั้นยังมีนักวิชาการด้านการพัฒนาชนบทหลายท่านได้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาชนบทไว้ในหลายลักษณะ กล่าวคือ

นัฐพล (อ้างถึงในบุญเหลือ 2531) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทไว้ว่าการพัฒนาชนบทหมายถึงการปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนผู้มีรายได้น้อยในชนบทให้สูงขึ้นและให้เป็นกระบวนการที่สามารถดำเนินการต่อไปได้ด้วยตนเอง

วิรัช (2529) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชนบทไว้ว่า การพัฒนาชนบท คือ การมุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบท ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ให้มีสภาพที่ดีขึ้นตามแผนที่กำหนดไว้

Lowermilk และ Laitos (อ้างถึงใน บุญเหลือ, 2531) กล่าวว่า การพัฒนาชนบทเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตามเป้าหมายที่ประชาชนได้ร่วมกันกำหนดไว้

กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนาชนบทคือ ความพยายามของรัฐที่จะร่วมมือกับประชาชน เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทให้สูงขึ้น ในลักษณะที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ประชาชนสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง

2.2.2 วัตถุประสงค์ในการพัฒนาชนบท

การพัฒนาชนบทมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับความสามารถของคนในชนบท เพื่อให้ชาวชนบทสามารถช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้น โดยให้ความเข้าใจแก่

เขา ชักชวนและให้โอกาสเข้ามามีส่วนร่วม และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างถาวร (รัชนีกร, 2528) ในทำนองเดียวกัน วนิดา (2519) กล่าวว่า การพัฒนาชนบทจะ ได้ผลสมบูรณ์ต้องประกอบด้วย

- 1) รายได้ของประชาชนในชนบทเพิ่มขึ้นในอัตราที่พึงพอใจ
- 2) รายได้ของประชาชนในชนบทจะต้องเป็นไปโดยมั่นคง
- 3) ชาวชนบทสามารถช่วยเหลือตนเอง และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้

พลศักดิ์ (2530) กล่าวว่า การพัฒนาชนบทยากจนนั้น มีจุดประสงค์ เพื่อแก้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในชนบท เพราะการเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ โดยการเพิ่มผลผลิตด้านการเกษตรไม่มีผลต่อการยกฐานะทางเศรษฐกิจของคนยากจน แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทยากจน จึงต้องการจัดปัญหาความยากจนของชาวชนบทอย่างเป็นขั้นตอน และตรงเป้าหมายอย่างแท้จริง

สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชนบทไว้ว่า เพื่อให้ประชาชนที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม มีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิม และสามารถช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้น ตลอดจนให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างเหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อ้างถึงใน บุญเหลือ, 2531)

ธนาคารโลกได้กล่าวถึงการพัฒนาชนบทว่า เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต การสร้างงานและเพิ่มการมีงานทำให้มากขึ้น เพื่อให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย มีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งเพิ่มระดับที่ยอมรับขั้นต่ำของมนุษย์ในเรื่องของอาหาร ที่อยู่อาศัย การศึกษาและสุขภาพ การดำเนินงาน กิจกรรมทุกอย่างต้องส่งผลหรือมีส่วนร่วมทำให้เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศดีขึ้น (World Bank อ้างถึงใน บุญเหลือ, 2531)

กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนาชนบทมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจ สามารถแก้ปัญหาตนเองและส่วนรวมได้ เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีสุข และพร้อมที่จะร่วมมือกันสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ท้องถิ่นของตนเอง

2.2.3 หลักการพัฒนาชนบท

การพัฒนาชนบทมีหลักการที่สำคัญคือ การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน กับบทบาทและการสนับสนุนของรัฐอย่างเหมาะสม หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อริเริ่มการเพิ่มผลผลิต ภายใต้การชี้นำ

และการสนับสนุนจากรัฐบาล เพื่อให้โครงการของรัฐสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ (ชินวุธ อ่างถึงโน บุญเหลือ 2531 มปป.) การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาความคิดและความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ กับประชาชน และระหว่างประชาชนด้วยกันเอง เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัย และขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศ (สุเทพ, 2524)

พรหมยุพา (2525) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับหลักการพัฒนาชนบทไว้ว่า การพัฒนาชนบทต้องช่วยให้ประชาชนในชนบทพอมีพอใช้ มีบริการขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง เน้นการปรับปรุงให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้น และมีส่วนร่วมแก้ปัญหาของตนเองให้มากที่สุด

ไพรัตน์ (2525) ได้เสนอหลักการเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทไว้ดังนี้

- 1) การพัฒนาต้องยึดความต้องการพื้นฐานของคนเป็นหลัก
  - 2) การพัฒนาต้องริเริ่มดำเนินการโดยประชาชน
  - 3) โครงการและหลักการทำงานกับประชาชน ต้องใช้หลักการให้ประชาชนพึ่งตนเอง และเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน
  - 4) โครงการ และกิจกรรมการพัฒนาต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความพร้อมของชุมชน
  - 5) การพัฒนาต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง
- กล่าวโดยสรุป หลักสำคัญในการพัฒนาชนบทคือ เป็นการกระทำที่ริเริ่มโดยประชาชน เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน โดยความช่วยเหลือขึ้นมาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองและสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ภายใต้แผนการดำเนินงานอย่างเหมาะสม ซึ่งได้รับการชี้นำโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ

2.2.4 ปรัชญาการพัฒนาชุมชน

ปรัชญาการพัฒนาชุมชน มีพื้นฐานมาจากความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์รวม 5 ประการคือ

- 1) ความเชื่อ และความเคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคล คือเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถ และลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างกันไป
- 2) ความเชื่อในสิทธิของมนุษย์ที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีสิทธิ์และสามารถกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนได้ตามความต้องการ

3) ความเชื่อในความสามารถในการเรียนรู้ของมนุษย์ทุกคน ว่าสามารถพัฒนาและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ ถ้ามีโอกาส

4) ความเชื่อในความสามารถเป็นผู้นำของบุคคล ว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพและมีความสามารถในการคิดริเริ่ม สามารถเป็นผู้นำ ถ้าได้รับการพัฒนาให้ถูกทาง ทำให้เกิดประโยชน์ได้

5) ความเชื่อในพลังชุมชนและความสามารถของชุมชน ว่าพลังและความสามารถของชุมชนมีความสำคัญต่อบุคคล ชุมชน และประเทศโดยรวม จึงมีความจำเป็นต้องพัฒนาพลัง และขีดความสามารถของชุมชนในทุก ๆ ด้าน (สนานจิตร์ อ่างถึงใน รสสุธา, 2533)

นอกจากพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์แล้ว ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนยังตั้งอยู่บนรากฐานของศรัทธา ในเรื่องต่อไปนี้คือ

ประการแรก ปรัชญาของการพัฒนาตั้งอยู่บนรากฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวเองว่า เป็นทรัพยากรที่มีความหมายและสำคัญที่สุด มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น ถ้ามีโอกาส การพัฒนาทั้งหลายจะปราศจากผลทั้งสิ้น ถ้าหากมองข้ามในเรื่องการพัฒนาบุคคลแต่ละคนให้มีทรัพยากรที่ถูกทาง และมีขีดความสามารถสูงขึ้น

ประการที่สอง ความศรัทธาในเรื่องความเป็นธรรมชาติของสังคม การมุ่งขจัดความขัดแย้ง และความเหลื่อมล้ำต่ำสูงที่เห็นได้ชัดในหมู่มนุษย์นั้นเป็นเรื่องที่อารยะสังคมพึงยึดมั่น

ประการสุดท้าย ความไม่รู้ ความผิดding และการใช้กำลังบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา ความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การใช้การศึกษาและการให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ ก็จะต้องยึดหลักการรวมกันเป็นกลุ่มและทำงานรวมกันเป็นกลุ่ม เพราะมนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้คนได้เจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด (พัฒน์ อ่างถึงใน รสสุธา, 2533)

2.2.5 การพัฒนาชนบทในประเทศไทย

การพัฒนาชนบทในประเทศไทยได้เริ่มดำเนินการกันอย่างจริงจังในช่วงของการประกาศใช้แผนบูรณะชนบท พ.ศ.2485 เป็นต้นมา โดยที่แผนนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์ที่สำคัญไว้ 2 ประการคือ การสร้างสรรค์ชีวิตจิตใจของประชาชนในชนบทให้เหมาะสมที่จะเป็นพลเมืองดี และการส่งเสริมให้ประชาชนมีการครองชีพ

ดีขึ้น (พัฒน์ และคณะ, 2524) แนวคิดในการพัฒนาชนบทในประเทศไทย ได้เริ่มต้นขึ้นภายหลังจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2504 (ไพโรจน์ และคณะ, 2521)

จักรกฤษณ์ (อ้างถึงใน บุญเหลือ, 2531) กล่าวว่าในช่วงของการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-4 พ.ศ.2504-2524) รัฐบาลได้ดำเนินการพัฒนาชนบท ด้วยการยึดหลักทฤษฎีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ โดยมุ่งเพิ่มผลผลิตของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงมีการวางรากฐานทางเศรษฐกิจด้วยการสร้างปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อการชลประทาน การสร้างถนนหนทาง การขยายการบริการด้านไฟฟ้า ผลการพัฒนาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ถ้ามองแต่เพียงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ก็นับว่าประสบผลสำเร็จค่อนข้างน่าพอใจ ครั้นวิเคราะห์แนวโน้มของการพัฒนาให้ถ่องแท้ลงไปอีก โดยเฉพาะการกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการพัฒนา ข้อเท็จจริงปรากฏชัดเจนว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจได้เป็นไปอย่างขาดความสมดุล ยังผลให้เกิดปัญหาช่องว่างสังคมและเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำในฐานรายได้ของบุคคลซึ่งนับวันแต่จะแตกต่างกันออกไปมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันประชาชนในชนบทส่วนใหญ่ยังยากจนและขาดแคลน

2.2.6 การพัฒนาชนบทในปัจจุบัน

การพัฒนาชนบทในปัจจุบันเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2525 ซึ่งเป็นปีเริ่มต้นแผนพัฒนาฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในช่วงของแผนพัฒนาฉบับที่ 1-4 (พ.ศ.2504-2524) ผลปรากฏว่าแผนพัฒนาทั้ง 4 ฉบับ ไม่ได้ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวชนบทให้ดีขึ้นดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ๆ ฉะนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 รัฐจึงได้กำหนดแผนพัฒนาชนบทในรูปแบบใหม่

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้กำหนดแนวทางการพัฒนาชนบทแนวใหม่ ซึ่งแตกต่างไปจากการพัฒนาชนบทในช่วงที่ผ่านมา คือ ไม่ได้มุ่งผลผลิตและรายได้ของประชาชนเป็นหลัก หากแต่มุ่งความสำคัญไปที่ตัวบุคคล คือ ประชาชนยากจนในพื้นที่เป้าหมาย ให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองและพึ่งตนเองได้ในที่สุด โดยกำหนดหลักการไว้ 5 ประการ คือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, มปป.)

- 1) ยึดพื้นที่เป็นหลักโดยให้ความสำคัญแก่พื้นที่ยากจนหนาแน่นก่อน
- 2) พัฒนาประชาชนให้พออยู่พอกิน และมีบริการพื้นฐานขั้นต่ำอย่างทั่วถึงในเขตชนบทที่มีความยากจนหนาแน่น

3) เน้นการปรับปรุงให้ประชาชนช่วยเหลือตัวเองได้มากขึ้นตามลำดับ

4) แก้ปัญหาที่ประชาชนเผชิญอยู่จริงให้ทั่วถึงทุกพื้นที่ โดยเน้นเทคโนโลยีที่ประชาชนทำได้เอง และมีการลงทุนต่ำ

5) ให้ประชาชนมีส่วนแก้ไขปัญหามาของตัวเองได้มากที่สุด

สำหรับยุทธศาสตร์ในการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดพื้นที่ชนบทออกเป็น 2 ประเภทคือ พื้นที่ชนบททั่วไปที่พอจะช่วยเหลือตนเองได้ และพื้นที่ชนบทยากจน ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายที่รัฐจะให้ความสนใจเป็นอันดับแรก

นอกจากนี้ยังได้กำหนดรูปแบบการบริหาร โดยกำหนดให้มีองค์กรเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ เพื่อทำหน้าที่ในการดำเนินการการพัฒนาชนบทตามนโยบายของรัฐบาล ในการปฏิบัติงานองค์กรในระดับต่าง ๆ จะปฏิบัติงานสอดคล้องสัมพันธ์กันตั้งแต่ระดับชาติลงไปถึงระดับตำบลและหมู่บ้าน

1) ระดับชาติ ให้มีคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) เป็นองค์กรรับผิดชอบการพัฒนาชนบทในระดับชาติ

2) ระดับจังหวัด ให้มีคณะกรรมการพัฒนาจังหวัด (กพจ.) เป็นองค์กรรับผิดชอบในการพัฒนาจังหวัด โดยให้มีอนุกรรมการพัฒนาชนบทระดับจังหวัด (อกช.) เป็นองค์กรรับผิดชอบการพัฒนาชนบทในระดับจังหวัด

3) ระดับอำเภอ ให้มีคณะกรรมการพัฒนาอำเภอ ทำหน้าที่ในการวางแผนพัฒนาอำเภอ เชื่อมโยงกับอนุกรรมการพัฒนาชนบทระดับจังหวัด (อกช.)

4) ระดับตำบลและหมู่บ้าน ให้ยึดสภาตำบลเป็นหลักในการพัฒนาชนบทระดับตำบล และให้มีคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติงานพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปต.) เป็นผู้ช่วยเหลือการปฏิบัติงานของสภาตำบล ส่วนในระดับหมู่บ้านนั้น ให้คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน (กพม.) และคณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. เป็นผู้รับผิดชอบการพัฒนาหมู่บ้าน (คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, มปป.)

2.2.6.1 หลักการพัฒนาชนบทแนวใหม่

ศูนย์พัฒนาชนบทแห่งชาติได้กำหนดหลักการพัฒนาชนบทแนวใหม่ไว้ดังต่อไปนี้

1) หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยมุ่งเน้นในการยกระดับคุณภาพชีวิต ด้วยการให้การศึกษา สุขภาพอนามัย และอาชีพ

2) หลักทางเศรษฐกิจในพื้นที่ยากจน โดยมุ่งเน้นในเรื่องการยกระดับรายได้ ลดค่าใช้จ่าย และลงทุนเพื่อเพิ่มผลผลิตโดยมีอัตราการเสี่ยงน้อย

3) หลักการพึ่งตนเองของประชาชน โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนรวมกลุ่มกันจัดทำโครงการริเริ่มเพื่อเพิ่มผลผลิตที่เหมาะสมกับท้องถิ่น เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ และประมงหมู่บ้าน เป็นต้น

การดำเนินการตามหลักการพัฒนาชนบทแนวใหม่ รัฐได้กำหนดหลักการดำเนินการไว้ว่า การดำเนินการโครงการใด ๆ ต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของประชาชน และให้ประชาชนมีบทบาทร่วมงานทุกขั้นตอน เพื่อร่วมแก้ปัญหาตนเอง โดยรัฐคอยให้ความช่วยเหลือ โดยได้กำหนดหลักการสำคัญไว้ดังต่อไปนี้ (ศูนย์ประสานงานพัฒนาชนบทแห่งชาติ, 2527)

1) ดำเนินการตามความต้องการของประชาชน เพื่อแก้ปัญหาหมู่บ้าน

2) ประชาชนต้องเข้าร่วมในการทำงาน

3) ไม่ยุให้ประชาชนเสี่ยงลงทุนเป็นจำนวนมาก

4) ต้องการลดภาระรายจ่ายแก่ประชาชนมากกว่าเพิ่มรายได้

5) เมื่อโครงการเสร็จแล้วประชาชนต้องช่วยกันดูแลรักษา หรือ

ดำเนินการต่อไป

การพัฒนาชนบทในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) เป็นการดำเนินงานต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) การดำเนินการโดยทั่วไปได้ยึดรูปแบบเดิม ได้มีการปรับปรุงในเรื่องของวัตถุประสงค์ กลยุทธ์ และแนวทางการดำเนินงานพัฒนาชนบท ให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไปหลายประการ กล่าวคือ

2.2.6.3 วัตถุประสงค์ในการพัฒนาชนบท

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2530-2534 ได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

เพื่อให้ประชาชนในชนบทที่ด้อยโอกาสในทางเศรษฐกิจและสังคม ได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พร้อมทั้งปรับตัวให้เข้ากับสภาพทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม

2.2.6.4 ยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ

1) ดำเนินการพัฒนาโดยยึดปัญหาแต่ละพื้นที่เป็นหลัก มุ่งแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงให้สอดคล้องกับสภาพข้อเท็จจริง และความต้องการของประชาชน โดยกระจายอำนาจให้จังหวัดกำหนดพื้นที่เป้าหมายของตนเอง

2) มุ่งยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนในทุกพื้นที่ คือพื้นที่ล้าหลังในการพัฒนา พื้นที่พัฒนาในระดับปานกลาง และพื้นที่มีความก้าวหน้าในการพัฒนา ให้ขยับขึ้นสู่ระดับที่ดีขึ้น โดยรัฐจะทุ่มเททรัพยากรในเขตพื้นที่ล้าหลังและปานกลางเป็นหลัก ในขณะที่เดียวกันจะสนับสนุนให้ภาคเอกชนมาลงทุนในเขตพื้นที่ก้าวหน้าให้มากขึ้น

3) เน้นการผนึกกำลังระหว่างหน่วยงานของรัฐ และระหว่างรัฐกับเอกชน และประชาชนเพื่อร่วมกันมุ่งแก้ปัญหาขั้นพื้นฐานของชุมชนในชนบท ควบคู่ไปกับการสนับสนุนทางด้านการผลิต การเพิ่มรายได้และการมีงานทำ โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

4) สนับสนุนบทบาทองค์กร และประชาชนในการตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน เพื่อนำไปสู่การช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้น

2.2.6.5 แนวทางการพัฒนา

- 1) พัฒนาปัจจัยพื้นฐานทางด้านการผลิตและการตลาดในชนบท
- 2) เพิ่มประสิทธิภาพความสามารถของรัฐในการแก้ปัญหาของประชาชน
- 3) ปรับปรุงกลไกการบริหารงานพัฒนาชนบทให้มีการผนึกกำลังกันทุกฝ่ายอย่างเป็นระบบครบวงจร
- 4) เพิ่มการมีส่วนร่วมขององค์กรประชาชน และภาคเอกชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทให้มากขึ้น

(สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, มปป.)

กล่าวโดยสรุปแล้วการพัฒนาชนบทในประเทศไทย ได้ดำเนินการอย่างจริงจังและมีหลักฐานปรากฏในช่วงของการประกาศใช้แผนบูรณะชนบทตั้งแต่ปี พ.ศ. 2485 เป็นต้นมา การดำเนินการพัฒนาชนบทได้เริ่มเด่นชัดขึ้นในช่วงการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2504 การพัฒนาชนบทในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-4 (พ.ศ. 2504-2524) ได้มุ่งเน้นในเรื่องของวัตถุประสงค์ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจ มีการสร้างเขื่อนเพื่อการชลประทานการสร้างถนนหนทาง การขยายบริการด้านไฟฟ้า ผลของการพัฒนาในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 1-4 (พ.ศ. 2504-2524) ปรากฏ

ว่าประชาชนส่วนมากของประเทศยังยากจน และเกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างภูมิภาคและประชาชนเพิ่มขึ้น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5-6 (พ.ศ. 2525-2534) รัฐได้ปรับปรุงแนวทางการพัฒนาชนบทเป็นการพัฒนาชนบทแนวใหม่ โดยเน้นที่การพัฒนาคน และมุ่งแก้ปัญหาเฉพาะพื้นที่ กำหนดให้มีหน่วยงานรับผิดชอบในระดับกระทรวง และมีองค์กรเชื่อมโยงการทำงานประสานกัน ตั้งแต่ระดับชาติลงไปถึงระดับตำบลและหมู่บ้าน ทำให้การพัฒนาชนบทมีเป้าหมายชัดเจนยิ่งขึ้น

2.2.7 องค์ประกอบด้านคุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาของผู้บริหารโรงเรียน
ผู้บริหารโรงเรียน เป็นผู้มีความสำคัญที่สุดต่อความสำเร็จของโรงเรียนประถมศึกษา ตามโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) เพราะโครงการดังกล่าวเป็นโครงการพิเศษที่เพิ่มเข้ามาในโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรทั่วไป ถึงแม้ว่าโดยหลักการของโครงการ กิจกรรมดังกล่าวจะเป็นเพียงการส่งเสริมหลักสูตรตามปกติของโรงเรียนก็ตาม แต่โรงเรียนก็ต้องมีแผนงาน/โครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมากกว่าปกติ เพราะฉะนั้นผู้บริหารโรงเรียนที่สามารถดำเนินการให้ประสบผลสำเร็จได้ จะต้องมีความรู้ของผู้นำที่เอื้อต่อการพัฒนา จึงจะช่วยให้การดำเนินงานตามโครงการประสบผลสำเร็จได้

นักการศึกษาหลายท่านได้ศึกษาและสรุปผลเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำไว้ในหลายลักษณะแตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้ คือ

เสริมศักดิ์ (2522) กล่าวว่า ผู้นำที่ดีต้องใช้ปัญญาให้มาก ๆ ใช้อำนาจแต่เพียงเล็กน้อย และใช้พรหมวิหารสี่ ซึ่งได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นเครื่องช่วยนำให้สำเร็จ

อรุณ (2517) ได้รวบรวมเกี่ยวกับลักษณะผู้บริหารที่ดี พอสรุปได้ว่า ผู้บริหารที่ดีต้องมีความรอบรู้ในหน้าที่การงานของตน มีความคิดริเริ่มที่จะปรับปรุงงานให้ดียิ่งขึ้น มีความกล้าหาญ และมั่นคงในความคิดของตน มีความเด็ดขาด สามารถตัดสินใจได้ทันทั้งที่ มีความยุติธรรมปราศจากอคติ และวางตัวเป็นกลาง มีความอดทนอดกลั้น และทนต่อการรอคอย มีความตั้งใจและกระตือรือร้นในหน้าที่การงาน มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เห็นแก่ตัว มีความตื่นตัวระมัดระวัง สุขุมไม่ประมาท มีดุลพินิจ สามารถพิจารณาเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยเหตุผล มีความรักในเพื่อนร่วมงาน และเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

ซาโรซ (อ้างถึงใน เจนวิทย์, มปป.) กล่าวว่าการทำงาน
สิ่งใดให้ได้ผลสำเร็จนั้น แต่ละคนต้องมีทั้งความรู้ ทักษะ ทักษะ และน้ำใจ
อันดีงาม น้ำใจอันดีงามนั้น อาจกล่าวได้ว่า ประกอบด้วยสิ่ง 3 ประการคือ (1)
การยกย่องให้เกียรติและนับถือซึ่งกันและกันอย่างจริงจัง (2) การช่วยเหลือแบ่งปัน
ร่วมมือซึ่งกันและกันอย่างจริงจัง (3) การเข้าใจที่จะใช้ปัญญาในการที่จะร่วมมือ
ช่วยเหลือกันแก้ไขปัญหาทั้งปวง การไม่ใช้ความโกรธ ความโลภ และความหลงผิด
เข้าปฏิบัติต่อกัน

ทั้ง ๆ ที่มีน้ำใจอันดีงามอยู่แล้ว แต่บางโอกาสในขณะที่ไม่ระมัด
ระวังตัว ก็อาจพลาดพลั้งและปฏิบัติต่อกันด้วย โลภะ โทสะ โมหะ ได้เหมือนกัน
ถ้าหากพลาดพลั้งขึ้นเช่นนั้นแล้ว เราทุกคนก็ควรจะมีน้ำใจกล่าวขอโทษหรือขอมาด้วย
ความจริงใจทันที ในทำนองเดียวกันผู้ที่ได้รับการขอโทษก็ควรจะมีน้ำใจยกโทษให้
ด้วยความจริงใจ และเลิกแล้วกันไปทันที ไม่ให้มีความขุ่นมัวอยู่ในใจได้อีก

Stogdill (อ้างถึงใน เมธี, 2525) ได้ทำการศึกษาวิจัยและ
สรุปงานวิจัยของบุคคลต่าง ๆ ไว้ดังนี้

1) ผู้นำต้องมีคุณลักษณะที่ฉลาดหลักแหลม เป็นนักวิชาการ
เอาจริงเอาจังกับงานในความรับผิดชอบของตน เป็นคนตื่นตัวและขยันขันแข็งใน
การทำงาน ให้ความร่วมมือต่อกิจการสังคม ตลอดจนมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและ
สังคมดี

2) มีคุณภาพและทักษะในการทำงาน

3) มีความสามารถเข้าสังคม ริเริ่มและรู้ว่าจะต้องทำงานอย่างไร
ให้สำเร็จ มีความเชื่อมั่นในตนเอง ระมัดระวังและมองสถานการณ์ต่าง ๆ ยาวไกล
มีความร่วมมือและประสานงานกับผู้ร่วมงาน ได้รับความนิยมนจากเพื่อนร่วมงาน
สามารถปรับปรุงตัวได้ดี ใช้ถ้อยคำสุภาพเหมาะสม

Ordway Tead (อ้างถึงใน สงวน, 2529) ได้จำแนกคุณสมบัติ
ของผู้นำที่ดีไว้ 10 ประการคือ

- 1) เป็นผู้มีความเข้มแข็งทั้งทางกายและใจ
- 2) รู้จักวัตถุประสงค์และแนวทางในการดำเนินงานดี
- 3) มีความกระตือรือร้นในการทำงาน
- 4) ให้ความเป็นเพื่อนและเอื้ออารีต่อผู้ร่วมงาน
- 5) เป็นผู้มีความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อความสำเร็จในการทำงาน
- 6) เป็นผู้มีความสามารถในการสั่งงานลูกน้อง
- 7) มีความรู้ความสามารถสูง

- 8) เป็นผู้ที่ไม่เลี้ยวฉลาด
- 9) มีความซื่อตรง
- 10) มีความเด็ดขาด

Chester I Barnard (อ้างถึงใน สงวน, 2529) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะพิเศษของผู้นำไว้ดังนี้

- 1) มีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจ
- 2) สามารถรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี
- 3) มีจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์
- 4) มีความสามารถในการตัดสินใจได้ดี
- 5) มีความรู้ความชำนาญพิเศษ
- 6) มีความอดทนและกล้าหาญ
- 7) มีความทรงจำดี

จากแนวคิดที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด ผู้วิจัยได้นำมาสรุปรวมเป็นคุณลักษณะของผู้บริหารโรงเรียน โดยเน้นเฉพาะคุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนา และเลือกมาศึกษาเฉพาะคุณลักษณะที่สำคัญ 10 รายการ คือ

- 1) ความขยันหมั่นเพียรในการงานและความรับผิดชอบหน้าที่
- 2) มีความยุติธรรมเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น
- 3) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- 4) เสียสละอุทิศตนในการทำงาน
- 5) กล้าตัดสินใจและกล้าเผชิญปัญหา
- 6) มีมนุษยสัมพันธ์
- 7) มีความจริงใจและเปิดเผย
- 8) มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สนใจในความทุกข์ร้อนของเพื่อนร่วมงาน
- 9) มีความเป็นประชาธิปไตยและยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
- 10) มีความสามารถในการประชาสัมพันธ์

ซึ่งคุณลักษณะ 10 รายการนี้ มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องคือ

เลื้อน และคณะ (2532) ได้ทำวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาที่เอื้อต่อการพัฒนาชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการเรียนการสอน เพื่อสร้างเสริมคุณลักษณะของบุคคลที่เอื้อต่อการพัฒนาชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่าคุณลักษณะของบุคคลที่เอื้อต่อการพัฒนาชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย

- 1) มีความซื่อสัตย์สุจริต
- 2) มีคุณธรรมไม่เอาเปรียบ ไม่เห็นแก่ตัว
- 3) มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ
- 4) มีความรับผิดชอบ
- 5) มีความเด็ดขาด ตัดสินใจดี กล้าตัดสินใจ กล้าเสี่ยง
- 6) มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีสัมมาคารวะ อ่อนน้อม ถ่อมตน ไม่ถือตัว
- 7) ยอมรับและเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น
- 8) มีความรู้ดีและความเป็นผู้มีเหตุผล
- 9) มีความอดทนขยันขันแข็งในการทำงาน
- 10) พุดเก่ง สอนเก่ง

2.3 โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พข.)

ในตอนนี้จะได้นำเสนอรายละเอียดต่าง ๆ ของโครงการ กศ.พข. ซึ่งประกอบด้วย แนวคิดเบื้องหลังอันเป็นที่มาของโครงการ แนวคิดของโครงการ วัตถุประสงค์และการดำเนินงานโครงการ ผลการดำเนินงานของโครงการที่แล้มา ปัญหา อุปสรรค และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้แล้ว เพื่อให้ผู้ศึกษางานวิจัยได้เข้าใจลักษณะและสภาพของโครงการ รวมทั้งวัตถุประสงค์ และขั้นตอนรายละเอียดต่าง ๆ ของโครงการ ตลอดจนผลงานวิจัยที่มีผู้ทำมาก่อน ซึ่งจะได้นำเสนอตามลำดับต่อไป

2.3.1 แนวคิดเบื้องหลังของโครงการ

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อให้มีส่วนร่วมช่วยพัฒนาชุมชนและชนบท ได้มีมานานแล้ว

บาเพ็ญ (2527) กล่าวว่าหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองได้สิ้นสุดลง ผลของสงครามก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประเทศคู่สงครามเป็นอย่างมาก ชาติต่าง ๆ ได้เห็นความสำคัญของการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการพัฒนาพลเมืองเพื่อกอบกู้ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากภัยสงครามดังกล่าว

การจัดการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน จึงขึ้นอยู่กับบทเรียนที่สามารถสนองความต้องการของผู้เรียนและชุมชนโดยรวม ในการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่เรียน เพื่อแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต ตามความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น จึงถือว่าชุมชนมีความสำคัญในฐานะเป็น

แหล่งทรัพยากร และวิทยาการด้านต่าง ๆ ผู้เรียนซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนควรมีส่วนทำให้ชุมชนเจริญก้าวหน้าด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้น นักการศึกษาจึงเห็นว่าโรงเรียนที่มีอยู่โดยทั่วไป ควรจะทำให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน ทั้งฝ่ายที่รับบริการและฝ่ายจัดการ ต่อมาจึงได้จัดโรงเรียนที่มีลักษณะสัมพันธ์กับชุมชนขึ้น และได้พัฒนามาเป็นโรงเรียนชุมชนในที่สุด

ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษา เดิมทีเดิวนักการศึกษามีความเห็นว่าครูคือผู้รู้หรือนักปราชญ์ มีหน้าที่อบรมสั่งสอนศิษย์เพียงอย่างเดียว โรงเรียนจึงแยกตนเองออกจากชุมชน และมุ่งสอนเฉพาะวิชาการ จากแนวคิดนี้จะเห็นว่าโรงเรียนประจำหรือโรงเรียนกินนอนเกิดขึ้น ต่อมาในยุคที่มีการพัฒนาการศึกษา นักการศึกษาได้เห็นความจำเป็นที่จะร่วมมือกับชุมชนมากขึ้น ผู้มีส่วนผลักดันให้เกิดโรงเรียนตามแนวคิดนี้คือ จอนห์ ดิวอี้ เขาได้กล่าวถึงโรงเรียนแบบก้าวหน้า (Progressive School) ว่าหมายถึงโรงเรียนที่เป็นชุมชนฉบับย่อคือการจำลองรูปลักษณะของชุมชนเข้ามารวมอยู่ในโรงเรียน เช่น ในหมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้าน หรือกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งได้มาจากการเลือกตั้งตามแบบประชาธิปไตย โดยประชาชนในหมู่บ้าน โรงเรียนก็จะกำหนดให้มีการเลือกหัวหน้าชั้น และกรรมการสภานักเรียน ในลักษณะเดียวกันเพื่อให้นักเรียนได้มีโอกาสฝึกความเป็นผู้นำ และร่วมมือกันทำงาน ตลอดจนให้โอกาสปกครองกันเอง เพื่อสอนให้พวกเขาได้เรียนรู้ถึงวิธีที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อให้สามารถออกไปอยู่ในสังคมใหญ่ได้ในวันข้างหน้าอย่างเหมาะสม

Ernest O Melly (อ้างถึงใน บำเพ็ญ, 2527) ได้สนับสนุนแนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนชุมชนว่า "อิทธิพลทางการศึกษาของชุมชนต่อบุคคลนั้นเป็นที่ทราบทั่วไป ซึ่งอิทธิพลนี้รวมถึงหน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ ที่บุคคลต้องมีการติดต่อสัมพันธ์ด้วย การศึกษาที่บุคคลได้รับจากชุมชน เพียงพอและมีผลดีกว่าที่บุคคลได้รับจากห้องเรียน ดังนั้นการศึกษาไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นและยุติลง เมื่อสถานการณ์จะถึงขั้น

Furgus B. Wilson (อ้างถึงใน วิสุทธิ์, 2532) กล่าวถึงการศึกษาเพื่อการพัฒนาชนบทว่า การศึกษาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการพัฒนาชนบท โดยเน้นย้ำเรื่องการศึกษาด้านการเกษตร โดยใช้เทคโนโลยีที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในชุมชนนั้น

ชนิตา (2532) ได้กล่าวว่า การศึกษาเป็นผลรวมของประสบการณ์ทั้งหมดที่บุคคลหรือกลุ่มคนได้เรียนรู้ และช่วยให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ด้วยเหตุที่การพัฒนาบุคคลเป็นการปูพื้นฐานสำคัญสำหรับการพัฒนาชนบทด้านอื่น ๆ ดังนั้นเมื่อจะเริ่มพัฒนาชุมชนใด จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่การศึกษาเป็นอันดับแรก

สุมน (2533) การศึกษาด้วยวิธีที่ถูกต้องเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศ การศึกษาช่วยให้ประชาชนเกิดแรงกระตุ้นตั้งใจวิเคราะห์ และพัฒนาตนเอง อันเป็นจุดเริ่มต้นที่แท้จริงของการพัฒนาทุกด้าน

เทียนฉาย (2532) การศึกษามีบทบาทอย่างยิ่งในการเพิ่มทุนมนุษย์ในรูปความรู้ ความสามารถ และทักษะ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการผลิต

ทิพวรรณ (2530) การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ตามที่สังคมต้องการ บุคคลที่ได้รับการศึกษาดีจะบ่งบอกลักษณะความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ จิตที่ได้รับการขัดเกลาพัฒนาให้เป็นคนมีค่า สามารถทำประโยชน์ให้แก่ตนเอง และสังคม

อ้วม (อ้างถึงใน รสสุธา, 2533) การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาจึงมีความสำคัญเพราะเป็นการศึกษาภาคบังคับ ที่รัฐจัดให้แก่เยาวชนไทยอย่างเสมอภาคและทั่วถึง เป็นการศึกษาเพียงระดับเดียวที่เข้าถึงประชาชนส่วนใหญ่ โรงเรียนประถมศึกษาอาจเป็นโรงเรียนแห่งแรกและแห่งสุดท้ายในชีวิตของเยาวชนในชนบท ที่จะได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน

จากความคิดและความเชื่อดังกล่าว นักการศึกษาหลายคนจึงได้เสนอรูปแบบของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและชนบท ในรูปแบบที่ใช้โรงเรียนประถมศึกษาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่าโรงเรียนชุมชน (community school) โดยมีแนวคิดในหลายลักษณะ ทั้งลักษณะของโรงเรียนที่เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน โรงเรียนที่ต้องพึ่งพาชุมชนโดยโรงเรียนอาศัยทรัพยากรจากชุมชนมาช่วยในการจัดการศึกษา ในขณะที่เดียวกันโรงเรียนก็ช่วยในการพัฒนาชุมชนด้วย และโรงเรียนที่เป็นของชุมชน สนับสนุนโดยชุมชน และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

Watson (อ้างถึงใน วิสุทธิ์, 2532) ได้กล่าวถึงข้อแตกต่างของโรงเรียนชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษาโดยทั่วไปไว้หลายประการ เช่นมีการใช้วัสดุอุปกรณ์เครื่องอำนวยความสะดวกร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน มีหลักสูตรเพิ่มเติมสำหรับเด็กในวัยเรียนและเยาวชน และการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นต้น

2.3.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงเรียนชุมชนในประเทศไทย

บาเพ็ญ (2527) ได้รวบรวมไว้พอสรุปได้ดังนี้ ประเทศไทยได้มีการจัดการศึกษาในลักษณะของโรงเรียนชุมชนมานาน เพราะก่อนที่จะมีการจัดตั้งโรงเรียน วัดเป็นสถาบันให้การศึกษาแก่ชุมชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ สอนทั้งทางธรรมและทางโลก วัดเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนด้วย ต่อมาระบบโรงเรียนแบบตะวันตกเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษา โดยมุ่งสอนคนเพื่อ

ออกไปรับราชการ ทำให้การเรียนการสอนในลักษณะเดิมซึ่งมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้เรื่องศีลธรรม วิชาชีพ และเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่นต้องเปลี่ยนไป โรงเรียนได้เปลี่ยนเป็นหน่วยราชการที่รัฐเข้ามารับผิดชอบในการจัดการ ประชาชนจึงมีความรู้สึกว่าเป็นเรื่องของทางราชการ ทำให้โรงเรียนและชุมชนเหินห่างกันยิ่งขึ้น ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2498 กระทรวงศึกษาธิการโดยความร่วมมือขององค์การ ยูเนสโก (UNESCO) ได้พิจารณาเห็นว่าโรงเรียนควรดำเนินการเพื่อสนองความต้องการของชุมชน และให้บริการทางการศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัยในชุมชน โดยเน้นหนักที่ชุมชนในชนบท จึงได้กำหนดให้มีโครงการฝึกหัดครูชนบท (TURTEP = Thailand Unesco Rural Teacher Education Project) เพื่อให้โอกาสนักเรียนฝึกหัดครูได้ศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทอย่างใกล้ชิด โดยให้นักเรียนออกไปฝึกสอนในโรงเรียนประถมศึกษาที่หมู่บ้านชนบท พร้อมทั้งศึกษาวิธีการจูงใจประชาชนให้ช่วยกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน และชุมชนให้ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น โดยเริ่มดำเนินการครั้งแรกที่วิทยาลัยครูอุบลราชธานี ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2505 ภาคการศึกษา 10 ได้รับมอบหมายจากกระทรวงศึกษาธิการให้ทำ "โครงการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลเป็นโรงเรียนชุมชน" ซึ่งได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงเรียนชุมชนมาจากประเทศฟิลิปปินส์ และทดลองดำเนินการที่จังหวัดอุบลราชธานี มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และนครพนม จังหวัดละ 5 โรงเรียน รวมทั้งสิ้นจำนวน 25 โรงเรียน ต่อมาในปี พ.ศ.2509 ได้โอนการศึกษาประชาบาลไปสังกัดกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ภายใต้การดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด โครงการปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นโรงเรียนชุมชนได้หยุดชะงักลงระยะหนึ่ง จนกระทั่งกระทรวงมหาดไทย ได้เสนอโครงการนี้เข้าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) เมื่อสภามติคณะปฏิวัติมีมติให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการตามโครงการแล้วในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2515 สภามติคณะปฏิวัติมีมติให้กระทรวงมหาดไทย ปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลเป็นโรงเรียนชุมชนได้จังหวัดละ 1 โรงเรียน ยกเว้น 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ให้เปิดดำเนินการเพิ่มเป็นกรณีพิเศษ จำนวน 26 โรงเรียน รวมเปิดดำเนินการทั้งสิ้นในปี พ.ศ.2515 จำนวน 93 โรงเรียน สำหรับปี พ.ศ.2516 เปิดเพิ่มอีก จำนวน 94 โรงเรียน ตลอดระยะเวลาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) มีโรงเรียนในโครงการทั้งสิ้น 732 โรงเรียน และเพิ่มขึ้นในแผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) รวมทั้งสิ้นจำนวน 1,392 โรงเรียน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2524)

ถึงแม้ว่าการจัดโรงเรียนชุมชนในประเทศไทย ได้ดำเนินการมานาน และมีโรงเรียนชุมชนเป็นจำนวนไม่น้อยก็ตาม งานวิจัยหลายฉบับได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชนหลายประการ ดังเช่น ทนงศักดิ์ (อ้างถึงใน บำเพ็ญ, 2527) ได้ทำการวิจัยโรงเรียนชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าการดำเนินการของโรงเรียนยังไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ พบปัญหาสำคัญได้แก่ การขาดแคลนเครื่องมือและครูสำหรับฝึกสอนวิชาชีพให้แก่ชุมชน ประชาชนยากจนต้องใช้เวลาไปทพมาหากิน ไม่มีเวลาสนใจกับกิจกรรมการศึกษาของโรงเรียนมากนัก ขาดการร่วมมือและสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานระดับสูง

แคล้ว (อ้างถึงใน บำเพ็ญ, 2527) ได้ทำการศึกษากระบวนการและขั้นตอนที่จะนำประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียนชุมชน พบว่าบุคลากรของโรงเรียน และประชาชนทั่วไปยังไม่มีความเข้าใจดีพอเกี่ยวกับแนวความคิดของโรงเรียนชุมชน มีประชาชนเข้ามาร่วมบริหารโรงเรียนชุมชนน้อย ยิ่งกว่านั้นยังพบว่าสภาพเศรษฐกิจของประชาชนโดยทั่วไปยากจน ระดับการศึกษาต่ำ ขาดข้อมูลที่จำเป็น เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียนชุมชนน้อย

ด้วยเหตุที่การดำเนินงานของโรงเรียนชุมชน ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างสมบูรณ์ ตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้ว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมาอย่างมีระบบ โดยวิเคราะห์ผลดีและจุดอ่อนของโครงการโรงเรียนชุมชนที่ผ่านมา แล้วเปลี่ยนมาใช้รูปแบบของโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) แทนโครงการโรงเรียนชุมชนที่เคยปฏิบัติอยู่เดิม ตั้งแต่เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) เป็นต้นมา

2.3.2 แนวคิดของโครงการ

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) มีแนวคิดในการดำเนินงานสืบเนื่องมาจากโครงการโรงเรียนชุมชนที่ได้ปฏิบัติมาแล้ว ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3-4 (พ.ศ.2515-2524) โดยคงแนวคิดเดิมที่จะจัดโรงเรียนให้เป็นเสมือนหมู่บ้านจากการจำลองรูปลักษณะของชุมชนเข้ามาอยู่ในโรงเรียน นักเรียนเสมือนประชาชน และครูเสมือนกรรมการที่ปรึกษา

นำข้อมูลจากผลการวิจัยของการดำเนินงานที่ผ่านมาปรับปรุงกิจกรรม วิธีการ ดำเนินการ การกำกับ ติดตามและนิเทศ ตลอดจนการประเมินผล เพื่อให้งานมี ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน แล้ว เริ่มพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพของชาติในอนาคต ให้นักกิจกรรมในโรงเรียน ไปปฏิบัติจริงในชุมชนของนักเรียน ซึ่งทำให้งานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบท กับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและเป็นไปอย่างทั่วถึง เพราะ โดยเฉลี่ยแล้วในทุก ๆ สองหมู่บ้าน จะมีโรงเรียนประถมศึกษาหนึ่งโรงเรียนเสมอ ถ้าสามารถขยายโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ออกไปทั่วถึงทุก โรงเรียน จะทำให้สามารถพัฒนาคนได้ทุกพื้นที่ของประเทศ

2.3.3 วัตถุประสงค์ของโครงการ

โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ เพื่อให้โรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านพื้นที่เป้าหมายเป็น ศูนย์กลางในการช่วยพัฒนาชุมชนในเขตชนบท โดยเน้นการจัดกิจกรรมการเรียน การสอนให้นักเรียนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและสังคม เพื่อ คุณภาพชีวิต และใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการให้ความรู้และบริการด้านต่าง ๆ แก่ประชาชนในหมู่บ้านดังต่อไปนี้คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528)

- (1) ปรับปรุงการเรียนการสอน ให้นักเรียนนำความรู้ไปใช้ ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและสังคมเพื่อคุณภาพชีวิตได้
- (2) ส่งเสริมให้ครู และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถดำเนินการ สสำรวจสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่น ของชุมชนที่โรงเรียนรับผิดชอบ
- (3) เพื่อพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นให้มีความรู้ ความเข้าใจ ให้ เกิดความตระหนักและยอมรับความจำเป็นในการพัฒนาชุมชนโดยการพึ่งตนเอง
- (4) ให้รู้จักคัดเลือกและพัฒนาผู้นำ ให้ได้ผู้นำที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละ และมีคุณสมบัติของนักพัฒนา
- (5) ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ใน ด้านอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น
- (6) ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นแหล่งข่าวสาร เพื่อ พัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน

(7) ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษา ให้เป็นศูนย์ประสานงาน
ตลอดจนบริการด้านวิชาการและอาชีพเพื่อพัฒนาชนบท

(8) ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ส่งเสริมการกีฬานันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีในท้องถิ่น

2.3.4 การดำเนินงานตามโครงการ

การดำเนินงานของโรงเรียนในโครงการ การศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ได้ดำเนินการและจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษาในปัจจุบัน (พุทธศักราช 2521) แต่การดำเนินงานของโครงการจะช่วยเสริมให้การใช้หลักสูตรครบถ้วนสมบูรณ์ และบรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตร เพราะกิจกรรมการเรียนการสอนตามโครงการนี้ มีกิจกรรมเสริมหลักสูตรอีกหลายประการ และขยายวิธีการสอนจากในห้องเรียนออกไปสู่หมู่บ้านและชุมชน โดยมุ่งให้เด็กได้นำความรู้ที่ได้รับจากโรงเรียนไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของตนเอง (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2526)

ขั้นตอนการดำเนินงานตามโครงการ มีดังนี้คือ

(1) จัดฝึกอบรมแบบเข้มแก่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกรมต่าง ๆ ซึ่งสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ แต่ปฏิบัติงานอยู่ในส่วนภูมิภาค โดยเน้นการพัฒนาจิตใจ และแนวทางดำเนินงานพัฒนาชนบทที่ประสบผลสำเร็จมาแล้ว และเน้นวัตถุประสงค์ทั้ง 8 ข้อของโครงการ

(2) กระทรวงศึกษาธิการ แต่งตั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ฝึกอบรมแล้ว ซึ่งปฏิบัติราชการอยู่ในจังหวัดใกล้เคียง เป็นคณะกรรมการศูนย์ดำเนินงานทั้ง 38 จังหวัด รวม 11 ศูนย์ โดยให้มีหน้าที่ทางวิชาการ เช่น การฝึกอบรมระดับจังหวัด การนิเทศติดตามผล และประเมินผล จังหวัดในศูนย์ดำเนินการ และช่วยผลิตสื่อการเรียนการสอนเพื่อใช้ในการพัฒนาชนบทด้านการพัฒนาคน

(3) จัดให้มีคณะทำงานโครงการในระดับจังหวัด เพื่อปฏิบัติงานนี้ และประสานงานกับคณะกรรมการพัฒนาจังหวัด อนุกรรมการฝ่ายการศึกษา ในคณะกรรมการพัฒนาจังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับ รวมทั้งนิเทศติดตามผลในระดับอำเภอและโรงเรียน

(4) สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ สนับสนุนการดำเนินงาน โดยการร่วมเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมระดับจังหวัด นิเทศติดตามผล และเผยแพร่ผลงานที่ศูนย์ดำเนินงานและจังหวัดจัดทำสื่อการเรียน เช่น

ภาพยนตร์ วีดีโอ เทป สไลด์ วารสาร กศ.พข. (รายเดือน) และจัดหา และผลิตหนังสือที่จำเป็นให้ ตลอดจนติดตามผลการใช้สื่อการเรียนต่าง ๆ ด้วย

(5) จัดประชุมสัมมนาผู้แทนกรรมการศูนย์ดำเนินงาน และคณะทำงานโครงการระดับจังหวัดเป็นครั้งคราว เพื่อขอความคิดเห็น รับทราบปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะในการดำเนินงาน

(6) ขอความร่วมมือให้มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี จัดสร้างเครื่องมือประเมินผลตามวัตถุประสงค์ทั้ง 8 ข้อของโครงการ

(7) จัดประชุมสัมมนาคณะกรรมการศูนย์ดำเนินงานโครงการทั้ง 11 ศูนย์ ทุกปี ปีละครั้ง เพื่อทบทวนรูปแบบและเสนอผลการดำเนินงานให้พิจารณาเป็นแนวทางในการดำเนินการปีต่อไป

(8) สรุปผลการดำเนินงานโครงการ และรวบรวมข้อบกพร่องไว้พิจารณาปรับปรุงในปีต่อไป

โรงเรียนในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พข.) มีวิธิดำเนินการโดยยึดวัตถุประสงค์โครงการตามลำดับดังต่อไปนี้คือ

(1) คณะครู กรรมการศึกษา และนักเรียนร่วมมือกันทำความเข้าใจและแบ่งงานกันสำรวจสภาพปัจจุบันปัญหา และความต้องการพัฒนาคนในหมู่บ้านที่โรงเรียนตั้งอยู่ตามวิธีการและแบบฟอร์มที่ได้จากการฝึกอบรมระดับจังหวัด อำเภอ และโรงเรียน แล้วนำข้อมูลมาพิจารณาจัดทำแผนงาน โครงการ และกิจกรรมการเรียนการสอน และการจัดโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน

(2) จัดอบรมและสัมมนาผู้นำชุมชนในพื้นที่เป้าหมายให้มีความรู้ความเข้าใจในโครงการ และให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนตามความถนัดของแต่ละคน โดยมีการติดตามผลและประเมินผลเป็นระยะ

(3) ปรับปรุงบริเวณอาคารสถานที่และสนามของโรงเรียนให้เหมาะสมกับการเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชนบท ตามข้อมูลที่ได้จากการสำรวจสภาพปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนเข้ามาใช้บริการในโรงเรียนได้ตลอดปี โดยจัดทำสถิติผู้มาใช้บริการเอาไว้ด้วย

(4) จัดซื้อ จัดหาวัสดุครุภัณฑ์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนการสอนวิชาชีพในชนบท ภายในวงเงินที่ได้รับ โดยประชุมปรึกษารื้อกับผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้วัสดุตามข้อมูลที่สำรวจได้ และเป็นประโยชน์แก่ประชาชนในการพัฒนาชนบท ยากจนมากที่สุด

(5) ปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน ให้นักเรียนนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและสังคมตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 โดย

ศึกษาจากเอกสารที่ได้รับและจากการปรับปรุงของคณะครูในโรงเรียน เพื่อให้กิจกรรมการเรียนการสอนที่โรงเรียนจัดขึ้นนั้น ได้เกิดประโยชน์แก่ตัวนักเรียนเอง และสังคม ซึ่งจะช่วยพัฒนาคนในหมู่บ้านให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันปัญหา และความต้องการของการพัฒนาคนในท้องถิ่นตามที่สำรวจมาได้ โดยความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

(6) จัดบริการข่าวสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนพื้นที่เป้าหมาย โดยจัดให้มีตารางกำหนดเวลาบริการข่าวสารอย่างแน่นอน และจัดให้มีผู้รับผิดชอบประจำรายการต่าง ๆ ด้วย แล้วประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในชุมชนทราบ

(7) ให้บริการชุมชนด้านนันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่นแก่ประชาชน ตามโอกาสอันเหมาะสมและตรงกับความต้องการ

(8) ประสานงานและให้บริการกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้าไปช่วยพัฒนาชนบทตามขอบเขตอำนาจหน้าที่ของโรงเรียน

(9) ประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อนำข้อบกพร่องมาประชุมปรึกษาหาทางปรับปรุงแก้ไข (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528)

2.3.5 ผลการดำเนินงานตามโครงการ

ผลการดำเนินงานตามโครงการที่ผ่านมาของโรงเรียน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ร่วมกับสำนักงานการประถมศึกษาแต่ละจังหวัด โดยกำหนดขอบข่ายสิ่งที่จะประเมินออกเป็น 8 ด้าน ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และได้จัดอันดับการประเมินคุณภาพของแต่ละด้านเป็น 5 ระดับ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529)

ดีมาก หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมได้ผลดีมาก บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการทั้ง 8 ข้อ เป็นตัวอย่างและสามารถให้บริการชุมชนได้ผลดีมาก

ดี หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมได้ผลดีครบตามวัตถุประสงค์ทั้ง 8 ข้อ สามารถให้บริการชุมชนได้ดี

พอใช้ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมได้ผลดีครบตามวัตถุประสงค์ต่ำกว่า 8 ข้อ แต่ยังให้บริการชุมชนได้ดี

ควรปรับปรุง หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมได้ผลดีตามวัตถุประสงค์ต่ำกว่า 8 ข้อ และให้บริการชุมชนได้บ้าง

ต้องเร่งปรับปรุง หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ต่ำกว่า 6 ข้อ และยังไม่สามารถให้บริการชุมชนได้

ผลจากการประเมินและจัดอันดับดังกล่าวนี้ ปรากฏว่ามีโรงเรียนที่อยู่ในอันดับดีมาก 283 โรงเรียน ดี 544 โรงเรียน พอใช้ 921 โรงเรียน ควรปรับปรุง 377 โรงเรียน และต้องเร่งปรับปรุง 53 โรงเรียน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529)

เมื่อพิจารณารายละเอียดเป็นรายโรงเรียน พบว่ามีโรงเรียนจำนวนมากในโครงการ ที่สามารถดำเนินการได้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ และมีผลงานดีเด่น เป็นตัวอย่างที่ดีแก่โรงเรียนอื่นได้ จนสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้จัดทำแถบบันทึกภาพ (วีดีโอเทป) เผยแพร่ผลงาน ตัวอย่างเช่น โรงเรียนบ้านวังลึก อำเภอสรีสาโรง จังหวัดสุโขทัย โรงเรียนบ้านเชื่อม ตำบลโพนแพง อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร โรงเรียนบ้านโลกกระชาย อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528) จัดพิมพ์เผยแพร่ในรูปของเอกสารอีกหลายโรงเรียน ตัวอย่างเช่น โรงเรียนบ้านเมืองบัว จังหวัดร้อยเอ็ด มีโครงการดีเด่นคือ โครงการเพาะเห็ด โครงการเลี้ยงปลา โครงการหล่อเสาคอนกรีตเสริมเหล็ก และโครงการปลูกพืชไร่และพืชผักสวนครัว (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527) โรงเรียนชุมชนกลางแก้งส้มบ่อ จังหวัดอุบลราชธานี มีโครงการดีเด่นคือ กิจกรรมวันกตัญญู พัฒนาบ้านเรา จัดตั้งศูนย์กระจายข่าว ฝึกอบรมอาชีพ ช่างปูน ตัดผม ซ่อมจักรยาน เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527) โรงเรียนชุมชนวัดบางบูชา จังหวัดนครศรีธรรมราช มีโครงการดีเด่นคือ โครงการปลูกพริก กิจกรรมวันแม่ โครงการฝึกอบรมผู้นำหมู่บ้าน เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527) และโรงเรียนจirim-อนุสรณ์ 2 จังหวัดอุดรธานี มีโครงการดีเด่นคือ กิจกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียน กิจกรรมออมทรัพย์ กิจกรรมเลี้ยงไก่ เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2527) ดังนั้นในแต่ละปีจะมีโรงเรียนที่ดำเนินกิจกรรมตามโครงการได้ดีเด่นที่สุดจังหวัดละ 1 โรงเรียน และจะมีโรงเรียนในลักษณะนี้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทุกปี

2.3.6 การประเมินระดับการพัฒนาของหมู่บ้าน ที่ตั้งของโรงเรียนกลุ่มตัวอย่างโครงการ กศ.พช. ตามเกณฑ์ กชช.2 ค. ผนวก จปฐ.

ความเป็นมา

คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ ด้วยความเห็นชอบและอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2528 ให้มีการดำเนินการโครงการปีรณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ (สิงหาคม 2528 - กรกฎาคม 2530) โดยคณะกรรมการประสานแผนระดับชาติและแผนส่วนภูมิภาค เป็นผู้กำกับการดำเนินการของโครงการ เพื่อให้มีการใช้เครื่องมือชี้วัด ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ร่วมกับระบบข้อมูล กชช. ภายใต้กระบวนการบริหารการพัฒนาชนบท รวมทั้งขั้นตอนการวางแผน การติดตามและประเมินผลการพัฒนาชนบท จปฐ. จึงเป็นเครื่องมือกำหนดแนวทางแก้ปัญหา และเป็นเครื่องมือของประชาชนในการเลือกโครงการของรัฐด้วย

คณะรัฐมนตรีได้มีมติเพิ่มเติมในการประชุมเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2530 เห็นชอบให้มีการจัดเก็บข้อมูล กชช.2 ค. ผนวก จปฐ. เป็นประจำทุก 2 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 เป็นต้นมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสำรวจสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในแต่ละหมู่บ้านทั่วประเทศ สำหรับการวางแผนการกำหนดนโยบาย และเป็นข้อมูลประเมินผลการพัฒนาโดยรวมตลอดจนใช้เป็นแหล่งข้อมูลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท ได้ใช้ประโยชน์จากการวางแผน การติดตามประเมินผลการพัฒนาชนบท สำหรับในระดับภูมิภาคจะใช้ข้อมูลนี้ ในการจัดระบบการพัฒนาของหมู่บ้าน เพื่อกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาของแต่ละจังหวัด และพิจารณาปัญหาความจำเป็นเร่งด่วนของหมู่บ้าน เป็นข้อมูลประกอบการจัดทำโครงการ และแผนพัฒนาในระยะยาว หรือแม้แต่แผนรายปีของตำบล อำเภอ และจังหวัด

การจัดระดับการพัฒนาของหมู่บ้าน ตามเกณฑ์ กชช.2 ค ผนวก จปฐ. เป็นวิธีการจัดระดับการพัฒนาหมู่บ้าน โดยอาศัยดัชนีชี้วัด สภาพ โครงสร้างหลักของชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 5 ด้าน จำนวน 34 ดัชนีย่อยคือ

(1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน	จำนวน 10 ดัชนี
(2) ด้านผลผลิต	จำนวน 7 ดัชนี
(3) ด้านสาธารณสุข	จำนวน 9 ดัชนี
(4) ด้านแหล่งน้ำ	จำนวน 2 ดัชนี
(5) ด้านความรู้	จำนวน 6 ดัชนี

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) โครงสร้างพื้นฐาน จำนวน 10 ดัชนี

- 1) คือ เอกสารสิทธิ์
- 2) คือ การมีไฟฟ้า
- 3) คือ การคมนาคม
- 4) คือ การมีโรงสีหรือร้านค้า
- 5) คือ สภาพความคงทนของชาวบ้าน
- 6) คือ แหล่งไม้ใช้สอยและเชื้อเพลิง
- 7) คือ การประกอบอาชีพและมีงานทำ
- 8) คือ สัตว์ใช้งาน
- 9) คือ อัตราค่าจ้าง
- 10) คือ สิทธิในที่ดิน

(2) ผลผลิต จำนวน 7 ดัชนี

- 1) คือ ผลผลิตจากการทำนา
- 2) คือ ผลผลิตจากการทำไร่
- 3) คือ การประกอบอาชีพอื่น ๆ
- 4) คือ การอพยพหางานทำ
- 5) คือ การรวมตัวของเกษตรกร
- 6) คือ แหล่งสินเชื่อทางการเกษตร
- 7) คือ การทำการเกษตรฤดูแล้ง

(3) สาธารณสุข จำนวน 9 ดัชนี

- 1) คือ บริการสาธารณสุขในหมู่บ้าน
- 2) คือ บริการสาธารณสุขในตำบล
- 3) คือ สุขลักษณะในบ้าน
- 4) คือ สุขภาพและอนามัย
- 5) คือ การรักษาพยาบาล
- 6) คือ น้ำหนักเด็กแรกเกิด
- 7) คือ เด็กแรกเกิดถึง 5 ปี
- 8) คือ การฉีดวัคซีน
- 9) คือ การวางแผนครอบครัว

(4) แหล่งน้ำ จำนวน 2 ดัชนี

- 1) คือ น้ำกินและน้ำใช้
- 2) คือ น้ำเพื่อการเกษตร

(5) ความรู้ จำนวน 6 ดัชนี

- 1) คือ ระดับการศึกษาของประชาชน
- 2) คือ การให้ความรู้ของรัฐ
- 3) คือ การให้ความรู้ด้านคุณภาพชีวิต
- 4) คือ สถานที่ให้ความรู้ในหมู่บ้าน
- 5) คือ สถานที่ให้บริการด้านข่าวสารข้อมูล
- 6) คือ กิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม กีฬา

จากเกณฑ์ดังกล่าวได้แบ่งระดับการพัฒนาหมู่บ้าน ออกเป็น 3 ระดับคือ

- (1) หมู่บ้านเร่งรัดอันดับ 1 หมายถึงหมู่บ้านล้าหลัง
- (2) หมู่บ้านเร่งรัดอันดับ 2 หมายถึงหมู่บ้านปานกลาง
- (3) หมู่บ้านเร่งรัดอันดับ 3 หมายถึงหมู่บ้านก้าวหน้า

การศึกษาผลการประเมินระดับการพัฒนาของหมู่บ้านของจังหวัดเลย ซึ่งเป็นที่ตั้งของกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนในโครงการการศึกษา เพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพพื้นฐานของหมู่บ้านและชุมชน ผลการประเมินพบว่าหมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลางทั้งหมู่บ้านที่ตั้งโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จในระดับมากและน้อย และยังพบหมู่บ้านระดับก้าวหน้าจำนวนมากกว่าในที่ตั้งโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จมาก ในขณะที่เดียวกันก็พบหมู่บ้านล้าหลังในที่ตั้งโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จในระดับน้อยจำนวนมากกว่าในที่ตั้งโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จในระดับมากด้วย ดังรายละเอียดปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการประเมินระดับการพัฒนาของหมู่บ้านที่ตั้งโรงเรียนกลุ่มตัวอย่าง
โครงการ กศ.พช.

รายการ	ร.ร.ที่ประสบผลสำเร็จมาก(N=12)		ร.ร.ที่ประสบผลสำเร็จน้อย(N=12)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
หมู่บ้านเร่งรัดอันดับ 1	1	8.33	2	16.67
หมู่บ้านเร่งรัดอันดับ 2	8	66.67	9	75.00
หมู่บ้านเร่งรัดอันดับ 3	3	25.00	1	8.33
รวม	12	100.00	12	100.00

2.3.7 ปัญหาและอุปสรรคของโครงการ

ถึงแม้ว่าการดำเนินงานตามโครงการนี้ จะมีโรงเรียนส่วนหนึ่งที่สามารถดำเนินการได้สำเร็จตามโครงการจนเป็นที่พอใจ แต่ยังมีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการหลายประการ จากการสรุปผลการสัมมนาโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) เมื่อวันที่ 17-20 กุมภาพันธ์ 2530 ณ โรงแรมพิมาน จังหวัดนครสวรรค์ โดยสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มีผู้เข้าร่วมสัมมนาซึ่งประกอบด้วย ศึกษาพิเศษและผู้บริหารโรงเรียนซึ่งรับผิดชอบโครงการ กศ.พช. จำนวน 150 คนทั่วประเทศ พบว่าโรงเรียนในโครงการ กศ.พช. ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก มีอาคารสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกไม่เพียงพอ ประชาชนไม่เข้าใจวิธีการพัฒนาและให้ความร่วมมือกับโรงเรียนน้อย การประสานงานกับสื่กระทรวงหลักไม่ได้ผลเท่าที่ควร โรงเรียนมีพื้นที่จำกัด ขาดแคลนแหล่งน้ำ บุคลากรในโรงเรียนไม่เพียงพอ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ ความชำนาญในกิจกรรมบางอย่าง เช่น งานช่าง และงานเกษตร การจัดสรรงบประมาณล่าช้า ผู้บริหารระดับจังหวัดและอำเภอไม่เข้าใจโครงการ ขาดการนิเทศ ติดตามผล ปัญหาและอุปสรรคเหล่านี้เกี่ยวข้องกับสภาพของชุมชนและโรงเรียน งบประมาณ สมรรถภาพของผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูในโรงเรียน ทำให้หลายโรงเรียนไม่สามารถดำเนินการให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของโครงการได้

จากการประเมินของหน่วยงานระดับจังหวัดและระดับชาติ ยังมีโรงเรียนที่ควรได้รับการปรับปรุงและต้องเร่งปรับปรุงโดยเฉลี่ยร้อยละ 19 ของโรงเรียนในโครงการทุกปี (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2529)

2.3.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) มีผู้ทำวิจัยไว้ในหลายลักษณะ ดังจะได้นำเสนอตามลำดับต่อไปนี้

รสสุธา (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การดำเนินงานของโรงเรียนประถมศึกษา ในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันปัญหา และความต้องการ รวมถึงผลการดำเนินงานของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการนี้ อีกทั้งเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน และศึกษานิเทศก์ที่มีต่อการดำเนินงานโครงการ กลุ่มตัวอย่างที่จะใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน และศึกษานิเทศก์ ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการของโรงเรียนด้านต่างๆ ได้ดำเนินการในระดับมาก ยกเว้นการได้รับงบประมาณและความช่วยเหลือจากชุมชนและหน่วยงานอื่น อยู่ในระดับน้อย ปัญหาการดำเนินงานที่พบในระดับมาก ได้แก่ ปัญหาด้านงบประมาณ ครูมีภาระได้รับมอบหมายงานมาก วัสดุอุปกรณ์ความรู้ ความสามารถของครูผู้สอน ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียนต่อโครงการ มีปัญหาในระดับมากเช่นเดียวกัน ความต้องการด้านต่างๆ อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะความต้องการด้านงบประมาณอยู่ในระดับมากที่สุด ผลการดำเนินงานของโรงเรียนพบว่า การส่งเสริมให้ครูสามารถสำรวจสภาพปัจจุบันปัญหาของชุมชน การจัดกิจกรรมให้นักเรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต การปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นแหล่งข่าวสาร และการรู้จักเลือกผู้นำท้องถิ่นให้ได้ผู้นำที่มีคุณสมบัติดีนักพัฒนา โรงเรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ในระดับมาก ด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ทั้งสามกลุ่มมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สุถี (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาเจตคติของผู้บริหารโรงเรียนต่อโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดสกลนคร กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน และครูผู้สอน ผลการวิจัยพบว่าผู้บริหารและครูผู้สอนมีเจตคติที่เห็นด้วยกับการดำเนินงานโครงการ

การศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ครูโรงเรียนประถมศึกษายังไม่เข้าใจรูปแบบของโครงการ กศ.พช. อย่างแท้จริง การดำเนินงานโครงการ กศ.พช. ยังขาดความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่กระทรวงหลักที่เกี่ยวข้อง ประชาชนยังไม่เข้าใจการดำเนินงานโครงการ กศ.พช. ของโรงเรียน งบประมาณการดำเนินงานโครงการ กศ.พช. มีน้อยไม่สามารถบริการประชาชนได้อย่างกว้างขวาง โรงเรียนขาดครูอาจารย์ และถูกยืมตัวไปช่วยราชการ นอกจากนี้ยังพบว่ารูปแบบของโครงการ กศ.พช. ที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันยังไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชน และกรรมการศึกษา เห็นได้ชัดเจนว่าประชาชนและกรรมการศึกษาขาดการมีส่วนร่วมในโครงการนี้ ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเพียงการเข้าไปร่วมสังเกตการณ์ และการเสียสละกำลังกายและกำลังทรัพย์เท่านั้น ผู้วิจัยให้ข้อเสนอแนะว่า โรงเรียนควรวางแผนการปฏิบัติงานให้ชัดเจน มีโครงการและขั้นตอนการดำเนินงาน มีการรายงานและสรุปผลเมื่อสิ้นโครงการ และควรวางแผนดำเนินงานให้มีส่วนสัมพันธ์กับชุมชนด้วย

สะอาด (2527) ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ตามการรับรู้ของครูและผู้บริหารโรงเรียนเขตการศึกษา 8 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและเปรียบเทียบการรับรู้ของครู และผู้บริหารโรงเรียนเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการ กศ.พช. ทั้งบทบาทที่เป็นจริง และบทบาทที่คาดหวัง ตลอดจนปัญหาในการพัฒนาชุมชนของครู และข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน 126 คน ครูผู้สอน 260 คน โดยใช้แบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่าในด้านการรับรู้บทบาททั้งครูผู้สอนและผู้บริหารโรงเรียน รับรู้ว่าครูมีการปฏิบัติจริงในการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับกลาง และมีความคาดหวังให้ครูปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนในระดับมาก ครูมีบทบาทที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่คาดหวังในการพัฒนาชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ครูผู้สอนกับผู้บริหารโรงเรียนให้คะแนนการรับรู้ต่อบทบาทที่คาดหวังในการพัฒนาชุมชนของครู ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และได้สรุปปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของครูว่า เกิดจากการขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์เกี่ยวกับวิชาชีพ ความยากจนของประชาชน และงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ เป็นประการสำคัญและมีข้อเสนอแนะให้มีการส่งเสริมอาชีพให้เหมาะสมกับท้องถิ่น ให้มีการอบรมสัมมนาครูทุกระดับ และให้มีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้ประเมินโครงการ การศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พช.) ปีงบประมาณ 2526-2527 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบผลการดำเนินงาน และสภาพโครงการก่อนและ หลังดำเนินการของโรงเรียนในโครงการ กศ.พช. ทั้ง 38 จังหวัด เครื่องมือ ประเมินเป็นแบบสอบถาม ใช้รูปแบบการประเมินของชิปปี้ (Cipp model) ซึ่ง ประกอบด้วย สภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลผลิต กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ผู้สนับสนุน ผู้นำท้องถิ่น และประชาชน ในเขตบริการของโรงเรียนที่ตั้งโครงการ ผลการประเมิน

(1) ด้านสภาพแวดล้อม พบว่า สภาพแวดล้อมของโรงเรียนในโครงการ โดยภาพรวม และสภาพแวดล้อมในแต่ละด้านอยู่ในระดับดี การสื่อสาร สภาพทาง ภูมิศาสตร์ และสภาพทางเศรษฐกิจ แตกต่างกันไปตามสภาพท้องถิ่น ความอุดม สมบูรณ์ของดิน และแหล่งน้ำสำหรับการเกษตร และผู้นำท้องถิ่นเอื้อต่อการ ดำเนินโครงการในระดับปานกลาง

(2) ด้านปัจจัยเบื้องต้น พบว่า บุคลากร งบประมาณ และสิ่งอำนวยความสะดวก ในการดำเนินงานโครงการ มีอยู่ในระดับปานกลาง มีปัญหาบางพื้นที่เกี่ยวกับ บุคลากรในโรงเรียน เข้าใจหลักการของโครงการยังไม่ชัดเจน ประชาชนยากจน ฐานะทางเศรษฐกิจตกต่ำ งบประมาณที่จัดสรรให้แก่โรงเรียนไม่ต่อเนื่อง ทำให้ กิจกรรมบางอย่างหยุดชะงัก การดำเนินการโครงการไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

(3) ด้านกระบวนการดำเนินงาน พบว่า กิจกรรมที่โรงเรียนจัดเพื่อพัฒนา การเรียนการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 อยู่ในระดับดี การ บริหารด้านงบประมาณ บุคลากร การกำกับติดตาม นิเทศ การประสานงานกับชุมชน หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง และการได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอยู่ในระดับปานกลาง

(4) ด้านผลผลิต

การปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ 8 ประการ โดยภาพรวมได้ผลใน ระดับปานกลาง ด้านการปรับปรุงโรงเรียนให้เป็นแหล่งข่าวสาร และนันทนาการ อยู่ในระดับดี ด้านการพัฒนาบุคลากร และการปรับปรุงโรงเรียนให้เป็นศูนย์ประ- สานงานของชุมชนอยู่ในระดับดี ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ของโครงการอยู่ในระดับดี (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2532)

สุรางค์ (อ้างถึงใน วิสุทธิ์ 2532) ได้ทำการวิจัยเรื่องทัศนะของผู้บริหาร โรงเรียน ครูผู้สอน และผู้นำชุมชน ต่อบทบาทของโรงเรียนประถมศึกษาในการ พัฒนาชุมชน ตามโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท จังหวัดนครสวรรค์

โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาบทบาทของโรงเรียนในโครงการนี้ ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน ในทัศนะของผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน และผู้นำท้องถิ่น ตลอดจนศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการดำเนินงานตามโครงการ กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน และผู้นำท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน และผู้นำท้องถิ่น มีความเห็นว่าบทบาทของโรงเรียนที่ปฏิบัติมากคือ ด้านวัฒนธรรม และด้านสาธารณสุข และมีความต้องการให้โรงเรียนประถมศึกษา มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนทุกด้านในระดับมาก สำหรับการเปรียบเทียบทัศนะของทั้งสามกลุ่ม ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนของโรงเรียน ปรากฏว่าไม่แตกต่างกัน ทั้งในบทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวัง แต่เมื่อเปรียบเทียบบทบาทในการพัฒนาชุมชนของโรงเรียนระหว่างบทบาทที่เป็นจริง และบทบาทที่คาดหวังของทั้งสองกลุ่มพบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ปัญหาที่พบมากที่สุดในการดำเนินงานของโรงเรียนคือ ปัญหาด้านงบประมาณ การวางแผนด้านการศึกษา ยังไม่ครอบคลุมปัญหาของท้องถิ่น และความยากจนของประชาชน พร้อมทั้งมีข้อเสนอแนะให้มีการจัดสรรงบประมาณอย่างต่อเนื่อง ให้มีการวางแผนร่วมกันระหว่างผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอนและผู้นำท้องถิ่น และส่งเสริมอาชีพให้กับประชาชน เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้ทำการประเมินผลโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ปีงบประมาณ 2528-2529 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบ สภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการ และผลผลิต กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ผู้สนับสนุนโครงการ ผู้นำท้องถิ่น ประชาชนในพื้นที่บริการของโรงเรียนในโครงการ กศ.พช. 38 จังหวัด จำนวน 600 โรงเรียน ใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 3076 คน ผลการประเมินพบว่า

(1) ด้านสภาพแวดล้อม มีปัญหาในเรื่อง แหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร พื้นที่ที่ไม่เหมาะสม ชาติที่ติดกัน ประชาชนมีฐานะยากจน มีการศึกษาดำ เชื้อถือโชคลาง และลุ่มหลงอบายมุข ชาติความกระตือรือร้นในการทำงาน ผลผลิตตกต่ำไม่มีคุณภาพ และได้ให้ข้อเสนอแนะในเรื่อง การจัดหาแหล่งน้ำโดยการขุดบ่อบาดาลให้โรงเรียนเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน ให้หน่วยงานของกระทรวงหลักประสานและวางแผนร่วมกัน โดยปรับปรุงดินให้เหมาะสม พัฒนาอาชีพใหม่ ๆ ปรับปรุงผลผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด บริการข่าวสารแก่ประชาชนในหมู่บ้านมากขึ้น พัฒนาจิตใจประชาชนให้ลด ละเลิกอบายมุข และจัดสถานที่พักผ่อนหย่อนใจเพิ่มขึ้น

(2) ด้านปัจจัยเบื้องต้นโดยภาพรวมหลังโครงการอยู่ในระดับเหมาะสมมาก ทั้งด้านงบประมาณ สิ่งอำนวยความสะดวก ทั้งสองปี พบปัญหาในบางพื้นที่เนื่องจาก การได้รับงบประมาณไม่ต่อเนื่อง กิจกรรมบางอย่างหยุดชะงัก ครูบางส่วนยังไม่ เข้าใจโครงการ ผู้นำท้องถิ่นขาดความรู้ความเข้าใจ ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่าควร จัดงบประมาณให้ต่อเนื่อง จัดสัมมนาอบรมครูและผู้บริหารเพื่อทบทวนความรู้เกี่ยวกับ โครงการ เพิ่มจำนวนครูให้ครบตามเกณฑ์ที่ กค. กำหนดแก่โรงเรียนในโครงการ

(3) ด้านกระบวนการดำเนินงาน หลังเริ่มดำเนินการในภาพรวมทุกด้าน ดำเนินการได้ในระดับปานกลาง พบปัญหาในเรื่องของการประสานงาน ความ ร่วมมือสนับสนุนจากประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การนิเทศและติดตามผล ไม่จริงจังสม่ำเสมอ ขาดสถิติข้อมูลในการประเมินผล การดำเนินงานโครงการ ขาดการต่อเนื่อง ควรเพิ่มการประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น เพื่อให้ประชาชนเข้าใจ และเห็นคุณค่าของโครงการ หน่วยงาน 4 กระทรวงหลักควรทบทวนบทบาทหน้าที่ และการปฏิบัติงานของแต่ละหน่วยงาน เพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาที่มีอยู่

(4) ด้านผลผลิต พบว่าโรงเรียนทำได้ในระดับมากทั้งสองปี ในส่วนที่ เกี่ยวกับโรงเรียน เช่นการปรับปรุงการเรียนการสอน การปรับปรุงโรงเรียน ให้ เป็นศูนย์กลางด้านการกีฬา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม โรงเรียนยังมีปัญหา ในส่วนที่โรงเรียนต้องดำเนินการร่วมกับชุมชน เช่น การแนะนำส่งเสริมอาชีพ การคัดเลือกผู้นำท้องถิ่น การสำรวจข้อมูลความต้องการของชุมชน ครูไม่พักในพื้นที่ โรงเรียน และได้ให้ข้อเสนอแนะในเรื่อง การปรับปรุงแบบสำรวจข้อมูลให้สะดวก ต่อการเก็บข้อมูล กำหนดคุณสมบัติ และวิธีคัดเลือกผู้นำท้องถิ่นให้ชัดเจน ให้ครูที่ รับผิดชอบโครงการได้ฝึกอบรมวิชาชีพ ควรวางแผนประสานงานระหว่างองค์กร ในระดับจังหวัด ให้ดำเนินงานอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โรงเรียนควรมีการ ประเมินกิจกรรม และนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ดำเนินการ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2532)

บุญเหลือ (2531) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาปัญหาและความต้องการ ของครู เกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท (กศ.พข.) ในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุดรธานี กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอน จำนวน 262 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับ ปัญหาและความต้องการในการดำเนินการตามโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ในเขตชนบท จำนวน 12 ด้านคือ ด้านการสำรวจสภาพปัจจุบันปัญหา และความ ต้องการในการพัฒนาคน ด้านการอบรมและสัมมนาผู้นำชุมชน ด้านการปรับปรุง

บริเวณและสถานที่ของโรงเรียน ด้านการบริหารการใช้ทรัพยากร ด้านการปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านการจัดศูนย์บริการข่าวสาร การให้บริการชุมชนด้านกีฬา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ด้านการประสานงานและให้บริการกับหน่วยงานต่าง ๆ ด้านการประเมินผลการดำเนินงาน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ ความแปรปรวนแบบสองตัวประกอบ ผลการวิจัยพบว่า

- (1) ครูมีปัญหาในการดำเนินงานโครงการในระดับปานกลางทั้ง 12 ด้าน
- (2) ครูมีความต้องการในการดำเนินงานโครงการในระดับมากทั้ง 12 ด้าน
- (3) ครูที่มีหน้าที่ต่างกัน มีปัญหาและความต้องการเกี่ยวกับการดำเนินงานทั้ง 12 ด้าน ไม่แตกต่างกัน

(4) ครูที่ปฏิบัติงานอยู่ในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน มีปัญหาในการดำเนินงานโครงการนี้ต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ .01 จำนวน 6 ด้านคือ ด้านการสำรวจสภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการในการพัฒนาคน ด้านการอบรมและสัมมนาผู้นำชุมชน ด้านการปรับปรุงบริเวณและสถานที่ของโรงเรียน ด้านการจัดศูนย์บริการข่าวสาร การให้บริการชุมชนด้านกีฬา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีในท้องถิ่น และด้านการสัมมนาประเมินผลมีปัญหาแตกต่างกัน ที่ระดับนัยสำคัญ .05 จำนวน 4 ด้าน คือ ด้านการปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านการประสานงานและให้บริการกับหน่วยงานต่าง ๆ ด้านการประเมินผลการดำเนินงาน และด้านการนำผลการสัมมนาไปปรับปรุงการดำเนินงาน ส่วนในด้านการบริหารการใช้ทรัพยากร และด้านการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ครูมีปัญหาไม่แตกต่างกัน

(5) ครูที่ปฏิบัติงานอยู่ในโรงเรียนที่มีขนาดแตกต่างกัน มีความต้องการเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ในโรงเรียนประถมศึกษาแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ .01 จำนวน 2 ด้านคือ ด้านการจัดศูนย์บริการข่าวสาร และการให้บริการชุมชน ด้านกีฬา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น ส่วนด้านอื่น ๆ ไม่แตกต่างกัน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้ประเมินโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท ปีงบประมาณ 2530-2531 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินงานโครงการ กศ.พช. ในด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยเบื้องต้น กระบวนการผลิต และผลกระทบ รวมถึงศึกษาปัญหาความต้องการและแนวทางการแก้ไขในการดำเนินงานตามโครงการ ผลการประเมินดังนี้

(1) ด้านสภาพแวดล้อม พบว่า น้ำดื่มน้ำใช้เพียงพอ แต่น้ำสำหรับการเกษตรไม่เพียงพอ บุคลากรดำเนินการโครงการมีความรู้ในระดับมากทุกด้านงบประมาณด้านวัสดุอุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวก ผู้บริหารเห็นว่ามีในระดับน้อย ครูผู้สอนเห็นว่ามีในระดับปานกลาง

(2) ด้านกระบวนการดำเนินงาน พบว่า กระบวนการดำเนินงานและการบริหารโครงการ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน และผู้สนับสนุนโครงการเห็นว่าโรงเรียนดำเนินการอยู่ในระดับมาก การกำกับติดตามนิเทศและประเมินผลดำเนินการได้ในระดับปานกลาง การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมอาชีพแก่ชุมชน โรงเรียนดำเนินการได้ในระดับน้อย

(3) ด้านผลการดำเนินงาน พบว่าการจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนวัตถุประสงค์โครงการทั้ง 8 ข้อ ผู้บริหารและครูผู้สอนเห็นว่าโรงเรียนดำเนินการอยู่ในระดับดี ส่วนการปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ประสานงานด้านวิชาชีพโรงเรียนทำได้ในระดับพอใช้

(4) ด้านผลกระทบของการดำเนินงาน ผู้บริหารและครูผู้สอนมีความเห็นว่าโครงการ กศ.พช. ช่วยส่งเสริมให้เกิดความรักความสามัคคีในชุมชน มีผลต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพเสริม ประชาชนเห็นความจำเป็นและมีการละเล็กละน้อย

(5) ด้านปัญหาและความต้องการ ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนมีความเห็นว่าความรู้ความสามารถของบุคลากรในโรงเรียน และประชาชนมีปัญหาในระดับน้อย ด้านอุปกรณ์ งบประมาณและสิ่งอำนวยความสะดวกมีปัญหาในระดับปานกลาง ผู้สนับสนุนมีความเห็นเกี่ยวกับ การประชาสัมพันธ์ ความร่วมมือช่วยเหลือสนับสนุนจากชุมชนมีปัญหาในระดับปานกลาง บุคคลในชุมชนมีความเห็นว่าทุกรายการมีปัญหาในระดับน้อย ความต้องการของชุมชนอยู่ในระดับมากทุกรายการ โดยเฉพาะต้องการให้บุตรหลานที่จบจากโรงเรียนออกไปช่วยประกอบอาชีพได้ และต้องการให้โรงเรียนบริการด้านอาคารสถานที่ และให้คณะครูเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทุกกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2532)

งานวิจัยที่กล่าวมาทั้งหมดพอสรุปได้ว่า องค์ประกอบที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของโรงเรียนประถมศึกษา ตามโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบท มีอยู่หลายอย่างและแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับเหตุผลหลายประการ เช่น สภาพท้องถิ่น การรวมตัว ตลอดจนความเป็นปึกแผ่นของสังคม การสื่อสาร และการคมนาคม ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก่อให้เกิด

องค์ประกอบที่เป็นอุปสรรค หรือเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินงานตามโครงการได้ นอกจากนั้นองค์ประกอบที่เกิดจากผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน และผู้นำชุมชน ซึ่งเกิดจากทัศนคติ และคุณลักษณะเฉพาะของผู้บริหาร ความพร้อมด้านขวัญกำลังใจ และความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน ล้วนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ และมีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานตามโครงการทั้งสิ้น แต่ละอย่างที่กล่าวแล้วทั้งหมดได้ปรากฏในงานวิจัยที่นำเสนอแล้วข้างต้น ในลักษณะที่ชัดเจนและมากน้อยแตกต่างกันตามความสนใจของผู้ทำวิจัย ซึ่งจะได้นำมาเป็นประโยชน์ และเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ด้วย